

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2012

Kateřina Bromová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Politické myšlení Platóna a Sókrata

Kateřina Bromová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Politické myšlení Platóna a Sókrata

Kateřina Bromová

Vedoucí práce:

Mgr. Kryštof Boháček, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, srpen 2012

Kateřina Bromová

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce, Mgr. Kryštofu Boháčkovi, Ph.D., za věcné rady a připomínky, které mi poskytoval v průběhu psaní mé bakalářské práce.

Plzeň, srpen 2012

Kateřina Bromová

Obsah

1	ÚVOD	7
2	POLITICKÉ MYŠLENÍ PLATÓNA A SÓKRATA	8
2.1	Dobový kontext	8
2.1.1	Athény té doby	8
2.1.1.1	Peloponéske války.....	8
2.1.1.2	Vláda třiceti.....	9
2.1.1.3	Athénská demokracie.....	9
2.1.2	Sókratés.....	10
2.1.2.1	Narození, rodiny.....	10
2.1.2.2	Majetkové poměry	10
2.1.2.3	Manželství.....	11
2.1.2.4	Hudba	11
2.1.2.5	Rozmluva	11
2.1.2.6	Soud a smrt.....	12
2.1.3	Platón.....	13
2.1.3.1	Narození a rodina	13
2.1.3.2	Výchova a vzdělání	14
2.1.3.3	Sofisté.....	17
2.1.3.4	Vliv Sokrata	17
2.1.3.5	Po Smrti Sokrata	18
2.1.3.6	Akademie	19
2.1.3.7	Stáří a smrt	20
2.2	Obrana Sókrata	20
2.2.1	Řeč první	21
2.2.2	Řeč druhá.....	25
2.2.3	Řeč třetí	26
2.2.4	Pojednání	28
2.3	Ústava	32
2.3.1	Knih první.....	33
2.3.2	Knih druhá	34
2.3.3	Knih třetí.....	35
2.3.4	Knih čtvrtá	36
2.3.5	Knih pátá.....	37
2.3.6	Knih šestá	37

2.3.7	Kniha sedmá	38
2.3.8	Kniha osmá	38
2.3.9	Kniha devátá	40
2.3.10	Kniha desátá	41
2.3.11	Pojednání	41
3	ZÁVĚR.....	45
4	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	47
5	RESUMÉ	49

Motto:

„Když jsem byl mlád, vedlo se mi jako mnohým: myslil jsem, jakmile bych se stal vlastním pánem, že se ihned věnuji obecním záležitostem. A tu se mi postavily do cesty určité okolnosti v osudech státu, které vyličím. Jelikož tehdejší státní ústava byla velkou částí veřejnosti nepříznivě posuzována, došlo k převratu. Tento převrat vedlo jedenapadesát mužů, jedenáct ve městě, deset v Peiraiu – ti obojí dohlíželi na agoru a na vše, co bylo potřeba organizovat ve městech – třicet však utvořilo nejvyšší vládu s neomezenou pravomocí. Mezi nimi pak jsem měl některé příbuzné a známé, a ti mne zvali k účasti na tom jako na věci, která mi náleží. Já jsem si při tom počínal, jak při mém tehdejším věku není divné: myslil jsem si, že budou vládnout obci tak, že ji přivedou od nespravedlného života na cestu spravedlnosti, a tak jsem dychtivě pozoroval, co budou dělat. Ale když jsem nyní viděl, že ti lidé za krátký čas poslali mého staršího přítele Sókrata, kterého bych neváhal nazvat nejspravedlivějším mužem své doby, ještě spolu s jinými za jedním občanem, aby jej násilím přivedli na smrt, aby se tak volky či nevolky zúčastnil jejich politiky, Sókratés však neposlechl, nýbrž raději podstoupil krajní nebezpečí, než by se s nimi zúčastnil těch bohaprázdných činů, - když jsem tedy viděl to všechno a ještě jiné takové nemalé věci, zošklivil jsem si to a celý tehdejší politický stav byl vyvrácen; a tou mne znovu, sice s menším elánem, ale přece jen táhla touha k činnosti veřejné a politické. Sice i tentokráte, jelikož byl zmatek, dělo se mnoho věcí, které budí hnus, a nebyl žádný div, že se vyskytovaly akty velké msty v době převratu. Nicméně navrátilci si počínali velmi umírněně. Ale zlý osud chtěl tomu znovu, že toho našeho přítele Sókrata někteří předáci poženou na soud, útočíce naň žalobou zcela zločinnou a k tomu Sókratovi méně patřičnou než všem ostatním: jedni ho pohnali na soud jako svatokrádežníka, druzí odsoudili a dali popraviti člověka, který se kdesi odmítl zúčastnit bezbožného činu vůči jednomu z jejich přátel, dlicích tehdy ve vyhnanství, když sami žili v emigrantské bídě. Když jsem tedy viděl tyto věci a obhlédl lidi věnující se politice, dále zákony a obyčeje, čím více jsem to zkoumal a čím jsem byl starším, tím těžší se mi zdálo správně vládnout v obci. Neboť to nelze bez přátel a spolehlivých druhů – přičemž nebylo snadné najít je ani mezi těmi, kteří tu již byli k dispozici, neboť naše obec se již nespravovala obyčeji a činy otců, ani získati nové bez obtíží. – Dále pak psané zákony se stále více kazily, až ku podivu, až mne, který jsem zprvu byl pln zápalu k veřejné činnosti, když jsem se na to díval a viděl, jak se všechno motá sem a tam, pojala z toho konečně závrať. Sice jsem neustával v přemýšlení, jak by se v tom a vůbec ve věcech celého státu mohlo dojít k nápravě, ale zároveň jsem s jednáním vyčkával, až se dostaví vhodný čas, až jsem nakonec poznal, že všechny nynější obce jsou spravovány špatně – neboť jejich zákonodárství je téměř v beznadějném stavu, nesetká-li se tu ohromný myšlenkový aparát se štěstím – a byl jsem nucen říci k chvále pravé filosofie, že je jedině jejím úkolem nalézat, co je spravedlné ve státě i ve všech věcech soukromých. Následkem toho pokolení lidská nepoznají úlevy, dokud okruh lidí, kteří správně a pravdivě filosofují, nedojde vlády v obcích, nebo pokud ti, kdo vládnou ve státech, nějakým údělem božím nebudou správně filosofovat.“¹

¹ PLATÓN. *Platonovy listy* ; Přeložil František Novotný. Praha: Česká akademie věd a umění, 1928, s. 324 b-326 b.

1 Úvod

Ve své práci se budu zabývat politickou filosofií v Platónových dílech *Obrana Sókrata* a *Ústava*. Sókratés s Platónem stáli u zrodu politické vědy (v té době ještě ne vědy v pravém slova smyslu) a ovlivnili ji po celý její čas. Sókratés s Platónem jsou natolik provázáni, že jen těžko by se dalo určit, čí myšlenky jsou čí. Platón věrně následoval svého učitele Sókrata, a zachoval mu přízeň po celý život.

Jak již bylo řečeno, převážně se budu zabývat díly *Obrana Sókrata* a *Ústava*. Na základě těchto děl se pokusím zodpovědět některé otázky, které se nabízejí při zpracování tohoto tématu: Byl Sókratův proces a odsouzení legitimní? Neselhal Sókratés jako filosof ve svém procesu? Otázka pojmu „spravedlnost“ v dialogu *Ústava*, co z něho vyplývá? Jaké typy státních ústav představuje Platón ve svém dialogu? Co a jak ovlivnilo oba filosofy v utváření jejich politických názorů? Pojem hodnoty života představený v *Ústavě*. Popperovo přirovnání Platónova politického programu k totalitarismu.

V *Obraně Sókrata* bude prostřednictvím Platóna reprodukován Sókratův proces – žaloba, i jeho vlastní obhajoba, tak následné odsouzení. To nám přiblíží, čím se vlastně Sókratés ve svém životě skutečně zabýval.

V jednom z nejrozsáhlejších Platónových dialogů, *Ústavě*, se Platón pokusil zodpovědět otázku spravedlnosti. To ho zavede však ještě dál a on tak položí základ ideální obce, s ideální ústavou a ideálními obyvateli. Mimoto ukáže i horší typy ústavy.

Samozřejmě nemohu nechat stranou ani dobový kontext, který jde ruku v ruce s hlavními politickými názory. Zaměřím se jak na politickou situaci Athén 5. a 4. století př. n. l., tak i na rodinné prostředí obou filosofů, výchovu a vzdělání, neboť to vše ovlivnilo politické myšlení jak Sókrata, tak Platóna. Myšlení, které zůstalo významné i v dnešní době.

2 POLITICKÉ MYŠLENÍ PLATÓNA A SÓKRATA

2.1 Dobový kontext

2.1.1 Athény té doby

2.1.1.1 Peloponéské války

Období Sokrata a Platóna je spjato s peloponéskými válkami (r. 431 – 404), ve kterých se soupeřilo o politické, hospodářské i kmenové prvenství mezi dvěma nejmocnějšími skupinami řeckých obcí té doby – demokratickými Athénami a spolkem peloponéských obcí v čele s oligarchickou Spartou. Peloponéská válka byla poslední Perikleův politický čin, neboť zemřel hned v počátcích války, roku 429. Nejspíš od si od války sliboval upevnění jednoty Athén, která byla narušena vnitřními zápasy protichůdných politických stran. Perikles kdysi zvítězil nad aristokratickou politikou Kimona a zavedl v Athénách demokracii, ale nakonec se paradoxně zdál demokratům málo demokratický a demagogové ho prohlašovali za překážku pravé vlády lidu. Na druhé straně proti němu stáli oligarchové, kteří doufali v obnovení aristokracie. Po Periklově smrti se dostali k vládě radikální demokraté, vůdcové lidu, kteří svým působením způsobili, že si řecké znění jména *démogógia*, nese zlou pověst.² Vládli totiž lidé většinou z výdělečných stavů, kteří nebyli pro vládnutí připraveni: Eukrates – mlynář a provazník, Lysikles – obchodník s ovce, Kleon – koželuh. Ve válce se pokračovalo a víra v demokracii byla sicilskou pohromou nalomena, což se hodilo oligarchům, aby se mohli pokusit o její úplně vyvrácení. Přeběhlý demokrat Peisandros a příznivce aristokracie, řečník Antifontas. Zastrášené národní shromáždění přenechalo všechnu moc nově zřízené vládě čtyř set, jejímž členem byl i Platónův strýc Kritias. Tato vláda však netrvala ani čtyři měsíce, neboť ji neuznalo vojsko, nedovedla obhájit prospěch obce v zahraniční politice a trpěla vnitrostranickými spory mezi oligarchy samými a vláda čtyř set byla tedy sesazena.³ Porážkou athénské loďstvo u Aigospotamů r. 405 skončila více téměř třicetiletá válka vítězstvím Sparty. To znamenalo konec i pro athénskou demokracii, neboť mezi podmínkami míru, který museli Athéňané přijmout, bylo také vzdání se demokratického zřízení. Vláda byla tedy r. 404 odevzdána oligarchické třicítce, v jejímž čela stál Kritias a Theramenes.⁴

² NOVOTNÝ, František. *O Platonovi. díl 1., Život*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1948, s. 57.

³ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život*. s. 58.

⁴ Tamt., s. 59.

2.1.1.2 Vláda třiceti

Zpočátku vzbuzovala vláda třiceti naději, že budou obnoveny staré časy, místo toho však začala doba soustavného pronásledování občanů i neobčanů, kteří něčím vynikali, ať už osobním vlivem, či zámožností, doba zatýkání, poprav a zabavování majetku. Odpor vůči této hrůzovládě byl zprvu potlačen, následně však nastal boj vedený Thrasybulem proti oligarchické vládě. Thrasybulos zvítězil a Kritias spolu s Charmidem padli (příbuzní Platóna). V Athénách tedy byla po několikaměsíční vládě oligarchické třicítky r. 403 obnovena demokratická ústava.⁵ Znovunastolená demokracie měla nejlepší úmysly, neboť byly opraveny zákony, byl vypracován nový řád obecního hospodářství; ale ve skutečnosti nezůstala úplně tak věrna svému závazku, neboť byla až chorobně podezřívavá a obviňovala z nedemokratického smýšlení, ať už oprávněně či nikoli, a tak se událo spoustu politických procesů a soudů, včetně toho nejslavnějšího – soudu se Sokratem.⁶

2.1.1.3 Athénská demokracie

Klíčovým pojmem athénské demokracie se stala „rovnost“, politická rovnoprávnost, svoboda slova, vůle většiny, negace silné vládnoucí moci... Demokracie zde nebyla výsledkem duchovního zápasu o nejlepší politické zřízení, ale její teoretické vymezení se objevilo až když existovala, což je naopak než v moderní době.⁷ Rovnost v Athénách fungovala i prakticky, nikoli jen teoreticky a všechny státní instituce (rada, porotní soudní dvory, úřednická kolegia) byly obsazovány v poměru k počtu obyvatel.⁸

Sókratés i Platón, oba zažili vzestup i pád Athén (po Peloponéských válkách), hrůzovládu třiceti, obnovu demokracie, která se stala pro Sokrata osudnou.⁹ Politická nestabilita a střídání oligarchie a demokracie, která však s demokracií v našem slova smyslu neměla nic společného, politická nespravedlnost, to vše mělo vliv na filosofický a politický vývoj Sokrata a hlavně Platóna.

⁵ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 59.

⁶ Tamt., s. 60.

⁷ BLEICKEN, Jochen. *Athénská demokracie.* 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2002, s. 346.

⁸ BLEICKEN, J. *Athénská demokracie.* s. 370.

⁹ FISCHER, Josef Ludvík. *Případ Sókratés.* 2. vyd. Praha: Lidové noviny, 1994, s.23.

2.1.2 Sókratés

2.1.2.1 Narození, rodina

Informace, které máme o Sokratovi, máme díky jiným autorům, neboť Sókratés sám nic nenapsal. Sókratés, jakého známe, je vlastně postavou nehistorickou až legendárně zidealizovanou, přičemž největší zásluhu na tom připisujeme Platónovi, který ve svých dialozích popisuje Sokrata nekriticky a sugestivně.¹⁰ Tím pádem se nám nabízí otázka, na kolik jsou informace relevantní. Nicméně jako historický fakt můžeme považovat popravu Sókrata, která se uskutečnila roku 399 př. n. l. v Athénách, když Sókratovi bylo sedmdesát let.¹¹ Od toho tedy můžeme odvodit, že se Sókratés narodil mezi lety 470–469 př. n. l. Sókratés byl Athénan a pocházel z dému Alópeké, jehož otcem byl sochař Sofróniskos a matkou byla porodní bába Fainarete.¹² Sókratés byl vyučen též sochařem, ale své pravé povolání našel v hledání moudrosti.¹³ Sókratés nebyl aristokrat a netoužil vládnout, nebo se podílet na vládě, přestože byl vlastenec a měl politické cítění.

2.1.2.2 Majetkové poměry

Sókratés pocházel z dobrých majetkových poměrů, které získal dědictvím. O tom svědčí to, že při válečných peloponéských taženích, kterých se zúčastnil v letech 430, 424, 422, sloužil jako hoplit, což je spojeno s vyššími náklady na výzbroj a nejspíš i sluhu k výpomoci. O majetek však přišel, neboť poskytl půjčku příteli, který mu však již peníze nevrátil. Dále je tedy Sókratés líčen jako nuzák, který žil v bídě. On to však nesl velmi dobře a klidně a stal se vzorem člověka bez potřeb. „Chodil v jediném špatném rouchu, jakési komži bez svrchního chitónu, a to stejném v zimě v létě, bez pokrytí hlavy a bos; podle anekdoty zůstal v tomto oděvu i na smrtelné posteli, když Apollodóros mu nabízel vzácné roucho úmrtní – odmítl prý slovy: Mé vlastní roucho mi má být dobré k tomu, abych v něm žil, ale ne k tomu, abych v něm umřel?“ To svědčí o jeho velmi skromném způsobu života. Při válečných výpravách byl velmi odolný vůči chladu i hladu a osvědčil se i jako bojovník, při peloponéské válce se zúčastnil i největší pozemní bitvy u Délia v roce 424 př. n. l.¹⁴ Za svoji aktivní službu v Peloponéské válce

¹⁰ FISCHER, J. L. *Případ Sókratés*. s. 7.

¹¹ GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. Vyd. 1. Praha: Oikoymenh, 2000, s. 111.

¹² PATOČKA, J. *Sókratés: přednášky z antické filosofie*. s. 64.

¹³ NOVOTNÝ, F. *O Platónovi. díl 1., Život*. s. 48.

¹⁴ PATOČKA, J. *Sókratés: přednášky z antické filosofie*. s. 66, 67.

dostal ocenění za svou odvahu a odolnost.¹⁵ Vojenské výpravy byl jediný důvod, kdy Sókratés vycestoval z Athén. Sókratés byl považován za vzor mudrce, který ve své zdatnosti spojuje všechny cnosti, hlavně mužnost a odtud vojenské motivy.¹⁶

2.1.2.3 Manželství

Po roce 420 se Sókratés oženil. V padesáti letech si vzal Xanthippé a měl s ní syna Lamprokla. Při Sokratově soudu bylo Lamproklovi 18 – 20 let. Podle jmen se soudí, že Xanthippé byla z dobré rodiny. Objevují se i domněnky, že motivem sňatku byla příbuzenská povinnost vůči státu, kterému má občan poskytnout nové občany a obránce. Sókratés měl však dvě ženy. Druhou ženou byla Myrtó a s tou měl dva syny Sofroniska a Menexena. Rodina však v Sokratově životě nehrála hlavní roli. Sokratova žena Xantipa je v Symposiu líčena jako pravý vzor megery a Lamproklés ji nazval nesnesitelnou.¹⁷

Zde se nabízí otázka, proč Sókratés, který žil prostým životem a postrádal smysl pro rodinu, uzavřel manželství a měl děti? Sám Platón, který žádal společné „vlastnictví“ žen, rodinu nikdy nezaložil. Dle mého názoru tak Sókratés učinil proto, aby splnil jakousi příbuzenskou povinnost vůči státu a dal obci obránce a občany.

2.1.2.4 Hudba

Na Sokrata zapůsobilo Damónovo pojetí mravně-státního významu hudby, a tak se Sókratés věnoval hudbě, zejména pak hře na kitharu. „Jest třeba se vyvarovat zavádění nového druhu hudby, jakožto nebezpečí pro obec, neboť, jak praví Damón a já mu věřím, nikdy se neotřese způsobem hudby, aniž jsou zasaženy samy základní zákony státu.“¹⁸ Damón a Konnos se tedy stali Sokratovými učiteli.

2.1.2.5 Rozmluva

Dále se Sókratés vzdělával z divadla, zejména z tragédie, a ze sofistiky, jak bylo pro attického člověka 5. století příznačné.¹⁹ Sókratés nepatřil mezi sofisty, přestože mezi ně bývá někdy řazen. Odmítal jejich relativismus a věřil, že nalezne absolutní

¹⁵ GUTHRIE, W.K.C. *Socrates (A History of Greek Philosophy, Vol. 3, Part 2)*. London: Cambridge at the University Press, 1969, s. 379.

¹⁶ PATOČKA, J. *Sókratés: přednášky z antické filosofie* s. 67.

¹⁷ PATOČKA, J. *Sókratés: přednášky z antické filosofie* s. 71, 73.

¹⁸ Tamt., s. 75

¹⁹ PATOČKA, J. *Sókratés: přednášky z antické filosofie*. s. 76.

pravdu – nic jiného ho nezajímalo.²⁰ Pokud mluvíme o vzdělávání, myslíme tím, že Sókratés vedl se sofisty dialogy o způsobu a smyslu jejich života, a tím Sokratovi pomáhali ve vlastní životní orientaci.²¹ A to se také stalo Sokratovou hlavní činností – vedl rozhovory se spoluobčany (jak blíže uvidíme v Obraně Sókrata). Sókratés neměl své školy a žáky, nevedl placené přednášky jako sofisté, chodil prostě jen mezi lidmi po ulicích, po tržištích, do tělocvičen a všude s lidmi rozmlouval – rozmluva, nikoli přednáška byl způsob Sokratova sdělování. Sókratés svými otázkami uváděl lidi do rozpaků, čímž je chtěl zbavit domnělé jistoty a nasměrovat je k hledání jistoty skutečné, ve které se spojuje poznání, mravnost i štěstí. Chtěl, aby lidé rozumně mysleli a rozumově poznali sama sebe, což podle něj vedlo i dobrému jednání a byla to nejdůležitější činnost člověka, pravá služba boží. To je také jeho pověstné *daimonion*, vnitřní hlas, který ho vedl a někdy odvracel od jednání, které měl právě na mysli; byl to nejspíš hlas rozumu, který Sókratés nazval démonským v zbožňující důvěře v jistotu jeho vedení. „Sokratova síla byla v jeho víře v absolutno, k němuž má směřovat lidské poznání i jednání.“²²

Sókratés byl jeden z těch, které jejich pokora dělá povýšenými, neboť si uvědomoval svou nevědomost. Vedle rozumu oplýval také láskou ke spoluobčanům, což ho vedlo k tomu, aby pečoval o jejich duše.²³

V roce 406 Sókratés prvně vystoupil jako veřejný funkcionář – byl prytan, tedy radní. Jednalo se o obhajobu vojevůdců, kteří byli obviněni ze zanedbání svých povinností a odsouzeni k smrti, proti zákonu en masse. Sókratés byl jako jediný proti odsouzení, byl však přehlasován a vojevůdcové tedy byli popraveni.²⁴

2.1.2.6 Soud a smrt

S novým režimem třiceti nastává stále více sporů a konfliktů. „A tak přišel nutně den, kdy nenávist propukla; staromilec Anytos, pochybný básník Melétos jako zástupce morálního rozhořčení a řečník Lykón podali na Sókrata žalobu: Sókratés je vinen, že nectí bohy státní a zavádí nová božstva, jakož i tím, že kazí mládež svým učením. Trest:

²⁰ GRANT, Michael. *Klasické Řecko*. 1. vyd. v českém jazyce. Překlad Gerik Císař. Praha: BB art, 1999, s. 73.

²¹ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život*. s. 79.

²² Tamt., s. 48, 49.

²³ Tamt., s. 48, 49.

²⁴ Tamt., s. 88.

smrt.²⁵ Sókratés byl tedy usmrcen roku 399 př. n. l. ve věku sedmdesáti let, když mu dali vypít číši s jedem.

2.1.3 Platón

2.1.3.1 Narození, rodina

Platón se narodil roku 427, někdy mezi březnem a červencem, v Athénách či na Aigině.²⁶ Můžeme tak soudit z toho, že při smrti Sokrata, 399 př. n. l., bylo Platónovi 28 let. Jeho otcem byl Aristón (o jeho rodině nic nevíme), matka Periktioné pocházela ze starobylé athénské aristokracie, původem od Solóna.²⁷ Platónovo plné občanské jméno bylo Platón, syn Aristonův, z demu Kollytu. Objevila se i zpráva, že se Platón původně jmenoval po dědu Aristokles, jeho učitel tělocviku, Ariston z Argu, ho však prý přejmenoval na Platóna, což má souvislost s přídavným jménem *platys* „široký“, neboť byl Platón prý zavalité postavy.²⁸

Athény byly za Platónova mládí plně rozvinutá demokratická republika, ve které nebyly zastírány majetkové či rodové poměry a platilo starší hodnocení vznešenosti a starobylosti rodů. A jedním z těchto významných rodů byl i ten Platónův. Jeho otec, Ariston, odvozoval svůj rod od Kodra, který, jak říká pověst, zachránil svou dobrovolnou hrdinskou smrtí svou vlast od dórských útočníků. Athéňané tedy uctívali Kodra jako heroa a zřídili mu svatyni. Platónova matka, Periktione, měla mezi svými předky Dropida, blízkého příbuzného Solóna, a velmi významní byli i její žijící příbuzní, její bratr Charmides a bratranec Kritias. Oba byli členy zatímní oligarchické vlády třiceti, tzv. vlády hrůzy.²⁹ Platón měl dva bratry, Adeimanta a Glaukóna, a sestru Potonu. Po smrti Platónova otce se jeho matka znovu vdala za Pýrilampa a měla syna Antifonta. Platónova matka se dožila velmi vysokého věku, neboť prý byla ještě na živu, když Platónovi bylo přes šedesát let.³⁰

Platónův příbuzný Kritias byl typ athénské aristokrata, který byl zámožný a vzdělaný, se silnou osobností a vedl protidemokratický převrat v Athénách a mimo jiné

²⁵ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 89.

²⁶ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období.* s. 163.

²⁷ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 19.

²⁸ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 16.

²⁹ Tamt., s. 19.

³⁰ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 17.

nectil náboženství. Mladý Platón se nestal obdivovatelem polického násilnictví svých příbuzných, ani nesdílel kritické názory o náboženství, jehož zdrojem je údajně užitečná lež.³¹

Platón náležel svým rodem k vyšší vrstvě athénské společnosti, a tak byl také v rodině vychováván. Jako znak příslušnosti k vyšší třídě, nosil Platón jako chlapec zlatou náušnici, což se stalo základem jeho aristokratismu, který se později mnohonásobně projevoval v jeho zásadních názorech. Zde již můžeme vidět jeho první a základní politický názor – odpor vůči demokracii. Platónova rodina sice nevynikala bohatstvím, avšak nebyla ani tak chudá, aby se musela zabývat výdělečnou činností. Odtud také pramení, že Platón pokládal tělesnou práci za něco nízkého, co znetvořuje těla a ubíjí duše, neboť je pravděpodobné, že ve své rodině viděl tělesně pracovat jen otroky. Zde se Platón neinspiroval Sokratem, ale přejal názory svého rodu, neboť Sókratés, jehož otec byl sochař a on sám se vyučil tímto řemeslem, smýšlel o fyzické práci jinak. Nicméně, Platón si tělesné práce pozorně všímal, aby se poučil o technické stránce velmi rozmanitých oborů.³²

2.1.3.2 Výchova a vzdělání

Také Platónova výchova a vzdělání byly určeny jeho ušlechtilým rodem – byly směřovány k vypěstování tělesné i duševní zdatnosti občana, který měl být nezávislý na výdělečné práci a měl působit v řízení života obce. Platón byl vychováván stejným způsobem jako jiní chlapi a dostala se mu tedy základní výchova tělesná i mravní, kterou Řekové nazývali *trofē*, doslova „výživa“. Platónovu tvorbu a obraznost poznamenaly i pohádky vyprávěné jeho chůvou.³³

Nezbytnou složkou výchovy byla víra v bohy a jejich uctívání. V pozdější době poznal Platón mnoho lidských nedokonalostí, co se týče představ o bozích i způsobu náboženských uctívání; stal se „filosofem očišťovatelem lidového náboženství“, ale nikdy náboženství nerušil, přestože si vytvořil sám své jiné náboženství: tak silný byl vliv náboženské výchovy jeho mládí.³⁴

³¹ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 19.

³² Tamt., s. 20.

³³ Tamt., s. 20.

³⁴ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 21.

Přibližně od sedmi let nastala Platónovi školní výchova – literární, hudební i tělocvičná. Nutno podotknout, že v Athénách té doby bylo všechno vyučování soukromé, veřejné školy neexistovaly. Zákon se v té době nestaral o vzdělání dětí, avšak rodiče, kteří neposkytli dítěti vzdělání, neměli záruku, že se o ně bude jejich dítě starat, až sami zestárnou. Děti z vyšších vrstev měly dokonce svého vlastního otroka, *paidagóga*, který je doprovázel do školy, hlídal či učil způsobům. Již při základním vzdělání se Platón setkává s velkými výtvary řeckého písemnictví, zejména pak s Homérovými básněmi, s lyrickými či dramatickými básníky.³⁵

Tělesná výchova, gymnastika, je další ze základních studií, jejíž sláva přetrvává dodnes. Po vzoru Sparty zavedly gymnastiku také Athény; zde však byl při gymnastice brán zřetel na brannost obce zušlechtěn pudovou touhou, aby tělo cvičením nabývalo ladnosti a krásy, která by se připojovala ke zdatnosti duševní a tvořila s ní onu ušlechtilost, aristokratickou *kalokagathii*, jejíž ideál v Athénách zůstal nedotčen i za plného rozkvětu demokracie. Tělocvičnám Athéňané říkali buď *palaistra*, nebo *gymnasion*. První název byl od slova *palé*, což znamenalo zápolení, druhé má svůj původ ve slově *gymnos* „nahý“ a bylo to odvozeno od toho, že řečtí muži cvičili nazí.³⁶ V tělocvičnách se stále shromažďovala mužská mládež a ti, kteří k mládeži chtěli mluvit, ji tam také vyhledávali. To také bylo důvodem, že se z palaistry a gymnasia stávaly posluchárny, kde přednášeli učitelé moudrosti či sofisté; již na konci V. století byla ke jménu *gymnasion* připojena představa obecně vzdělávacího ústavu, v jaký se *gymnasion* plně vyvinulo v době hellenistické a jaký je nebo má být i *gymnasium* dnešní. Jako stálý návštěvník zde hovořil i Sókratés. Dle zprávy u Diogena Laertia se Platón vycvičil na atleta a vystoupil jako borec v zápolení o slavnostních hrách na Isthmu. Později se však od atletiky odvrátil, neboť je důležitější hodnota jiných výkonů lidské zdatnosti, a to když vítězí nad smyslností a prospívá v usilování o dobro. Odborné znalosti z oboru sportu, které Platón v mládí získal, mu však zůstaly.³⁷ To můžeme názorně vidět např. v *Zákonech*, či v *Ústavě*, kde používá sportovní termíny. V *Ústavě* je představen tyran, jak po svržení mnoha jiných sám pevně „stojí na *návozku* obce“.³⁸

³⁵ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 25, 26.

³⁶ Tamt., s. 32, 33.

³⁷ Tamt., s. 34, 35.

³⁸ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 35.

Vedle gymnastické výchovy řecké mládeže byla výchova *musická*, i když se jí nedávalo tolik zájmu, péče a času jako gymnastice. Za musické umění, tedy umění Mus, bylo ve starodávném Řecku pokládáno básnictví, hudba a tanec. Všechna tři musická umění se slučovala ve sborové skladby, které oslavovaly za zvláštních příležitostí bohy či lidi a v dramatu byly jako jeho základní složka. Ve srovnání s dnešní hudbou byla řecká hudba prostá, jednohlasná. Tanec byl zase vesměs složkou náboženského kultu. Společným prvkem všech tří musických umění je rytmus, estetická, psychologická i ethická hodnota.³⁹ Jako zvláštní hudební hodnota se zde vedle rytmu objevuje harmonie. V Ústavě Platón říká, že člověk se má sjednotit a sladit, jako se sjednocují tři tóny hudební stupnice; *harmonia* a *symfonia* jsou v Ústavě výrazy pro shodu různých jednotlivců v obci, pro onen druh dobrosti, který se u člověka i obce jmenuje *sófosyné*, rozumnost, střídmost, uměřenost...⁴⁰ Co se hudby týče, Platón se Sokratem sdílel stejný názor.

Podle zpráv se Platón věnoval také malířství, sice nevíme, nakolik je to pravdivé, neboť by se tím zcela lišil od svých vrstevníků – malování nenáleželo mezi pravidelné učební předměty, nicméně Platónovy dialogy ukazují, že Platón znalosti ohledně malířství měl a to více než základní. V Ústavě Sókratés říká, že by obec nikdy nedospěla štěstí, kdyby její plán nenamalovali malíři užívající „božského vzoru“.⁴¹

Jediné vědecké studium matematiky, jež vzniklo a rodilo se nezávisle na básnictví, bylo již tehdy samostatnou odbornou vědeckou činností, *mathéma*. Také Platón se ve zralém věku zabýval studiem matematiky; číslo se mu stalo filosofickým problémem a theoretická nauka o číslech, *arithmétique* spolu s praktickým počítáním, zvaným *logistiké*, je v jeho dialozích velmi častým příkladem vědy.⁴²

Platónovi se protivilo užívat hrubého násilí, a však vojenství pokládal stejně jako každý Řek své doby za nutnou a přirozenou složku občanského zřízení, a proto věnuje velkou pozornost výchově a výcviku budoucích vojáků ve svých návrzích dokonalé ústavy.⁴³

³⁹ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 37.

⁴⁰ Tamt., s. 38, 39.

⁴¹ Tamt., s. 40.

⁴² NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 42.

⁴³ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 61.

2.1.3.3 Sofisté

V Athénách za doby Perikla se zrodilo hnutí sofistů. Jménem *sofistai* se označovali za doby Sokrata a Platóna ti, kdo se jakoby odbornicky a přímo z povolání zabývali tvorbou obecného vzdělání. Protagorský relativismus značně povyšoval jednotlivce a ukazoval mu netušené možnosti v uplatňování vlastní osobnosti, což vedlo k tomu, že athénské demokratické zřízení přímo vybízelo lidi toužící po moci k zápasu o vůdčí místa ve veřejném životě. Sofisté tedy podněcovali touhy po vyniknutí jednotlivce a učili pěstovat a rozvíjet všechny tělesné a duševní schopnosti ty, kteří se jim k těmto účelům svěřili. Sofisté byli svým žákům učiteli obecného vzdělání, věcného i formálního; zavedli způsob vyučování přednáškami a za vyučování brali plat.⁴⁴

2.1.3.4 Vliv Sokrata

Individualismus sofistického původu byl v době Platónova vyrůstání módním myšlením vzdělaných vrstev. Bylo to cítit všude ve veřejném životě, v politice i ve verších básníků. Platón se jistě také setkal s nejslavnějšími učiteli moudrosti a všechny tyto přímé i nepřímé styky s takovými sofisty měly nepochybný vliv na Platónův duševní vývoj; ale Platónovi se naskytlo významnější setkání s jedinečným učitelem, které bylo důležité nejen pro celý jeho život, ale i pro celé dějiny lidského myšlení – setkání se Sokratem.⁴⁵

Sókratés vedl nejen Platónovo mládí, ale vlastně celý jeho život. Podle některých zpráv poznal Platón Sokrata ve svých dvaceti letech, ale je skoro jisté, že Platón znal Sokrata již od svého dětství, neboť ho znaly celé Athény. Platón ve svých dílech líčí Sokratovy *diatriby*, což je název pro Sokratovy schůzky a hovory s chlapci v tělocvičnách.⁴⁶ Už jen na tom, kolik svých děl zasvětil Platón Sokratovi, můžeme vidět, nakolik byl Platón Sokratem okouzlen. Toto okouzlení trvalo po celý Platónův život; ještě v dopise, který napsal ve svém stáří, vzpomíná na Sokrata, „svého staršího přítele“, s věrnou oddaností; tvůrčím uměním svých dialogů vyjádřil splynutí své duše s duší Sokratovou. Sókratés mimo jiné ovlivnil to, že se Platón nespokojil s učením sofistů a nepřipojil se ani ke Kritiovi a naopak v něm probudil silnou víru v možnost pravdy a jejího poznání. Podle svých předpokladů a nadání se měl stát Platón básníkem

⁴⁴ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 43, 44.

⁴⁵ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 44, 45.

⁴⁶ Tamt., s. 50.

a společnost ho viděla jako politika. Sókratés ho však uvedl na jinou cestu, cestu filosofického poznání. Neznamená to snad, že by se Platón nestal básníkem a politikem, stal, ale v jiném smyslu, než se od něj očekávalo, a možná než i očekával on sám.⁴⁷ Sókratés vštípl Platónovi významné poznání, že pravé politické umění se řídí zásadami mravnosti, kdežto běžná politická praxe mravnosti spíše odporuje.⁴⁸ Správný politik má vědět, co je spravedlivé a nespravedlivé, krásné a ošklivé, prospěšné a neprospěšné, dobré a zlé, což se však v Athénách nedělo, a tak Platón přilnul celou svou duší k Sokratovi a nikdy se po vzoru Kritia nestal činným athénským politikem.⁴⁹ Sókratés v Platónovi vypěstoval lásku ke kritickému hodnocení projevů lidské duše v životě soukromém i veřejném, a tím pro Platóna pozbylo smysl uplatňovat se v řízení obecních věcí.⁵⁰

Sokratova smrt byla pro Platóna velká rána, ale zároveň výzva k boji proti nespravedlnosti, k boji za skutečné dobro a pravdu; Platón přišel o vůdce, ale získal samostatnost – čímž také skončilo jeho mládí.⁵¹

Vláda oligarchické třicítky, obnovení demokracie a Sokratova smrt, to všechno byly faktory, které mladého Platóna odvracely od politiky Athén.⁵²

Platón byl hlavní a Xenofón byl jen výpomocný zdroj našeho vědění o Sókratovi jako o filosofovi. To nás přivádí k problému celé Sókratovy otázky, a to ke vztahu mezi učením Sókrata a Platóna. Nicméně v jejich rukou byla filosofie vázána k pokroku.⁵³

2.1.3.5 Po Sokratově smrti

Po Sokratově smrti Platón odešel spolu s jinými přáteli Sokrata do Megar k Eukleidovi.⁵⁴ Další cesta Platónova byla do Kyreny a pak do Egypta. Významné však byly cesty do Syrakus, celkem byly tři, a to v letech 387, 367 a 361.

Zbožnost sama požadovala, že by Platón měl bránit Sókrata proti kritikům spojených v rozvoji filosofie po Sokratově smrti.⁵⁵

⁴⁷ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 53.

⁴⁸ Tamt., s. 56.

⁴⁹ Tamt., s. 63.

⁵⁰ Tamt., s. 67.

⁵¹ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 68.

⁵² Tamt., s. 63.

⁵³ GUTHRIE, W.K.C. *Socrates (A History of Greek Philosophy, Vol. 3, Part 2).* s. 350.

⁵⁴ Tamt., s. 69.

2.1.3.6 Akademie

Po návratu z první cesty na řecký Západ zůstal Platón na dvacet let v Athénách. Byl tedy přítomen u vzestupu přemožených Athén, které se ze svého úpadku vznesly hospodářsky i vojensky a zase se staly významným politickým činitelem Řecka. To však Platóna neoslnilo a nezapojil se do politického života. Toto období jsou léta jeho nejudsilovnější a nejzdatnější tvůrčí práce filosofické i umělecké.⁵⁶ A právě v tomto zralém dvacetiletí svého života založil svoji Akademii. Stalo se tak nejspíš hned po návratu ze Syrakus, roku 386, neboť potřeboval ničím nerušené místo pro svou práci, čímž se lišil od Sokrata, jemuž se takovým místem staly ulice Athén. Platónova Akademie se stala významným činitelem ve vývoji evropské vzdělanosti a její jméno žije dodnes.⁵⁷ A však je potřeba podotknout, že Platónova Akademie nebyla škola v našem slova smyslu, kde je kolem učitele shromážděna společnost mladých žáků, kteří jsou přibližně stejně staří, ale byla spíše podobná našim společenským a literárním klubům. Nebyla zde hotová nauka, ale společné hledání poznatků, přičemž logos, řád vědeckého myšlení, spojoval snahy těchto společníků a Eros byl jeho pomocníkem. Proto také láska k moudrosti byla hlavní podmínkou přijetí do Akademie. Platón v Akademii strávil tolik času, že mu nahradila rodinu, o čemž svědčí i to, že v Ústavě obětuje rodinu ve prospěch blaha vymyšlené obce; až v pokročilém věku nalézá v Zákonech, kde má na mysli věci skutečných lidí, uznání o mravních hodnotách rodinného svazku.⁵⁸

V Akademii se pěstovala filosofie v nejširším antickém smyslu, a i vědecké obory, zvláště matematické, zkoumáním přírody se však Platón nezabýval.⁵⁹

Platón nebyl pouhý teoretik a snažil se uplatňovat to, co pokládá za dobré, i přesto, že ta snaha nebyla přímo „vůle k moci“ (ta byla v nové době domněle objevena jako hlavní hybná síla jeho osobnosti). Můžeme usuzovat, že již před první cestou na Sicílii v Platónovi uzrál ideál politické reformy, který byl založený na spojení filosofie s vládní mocí, přičemž toto spojení bylo pokládáno za jediný prostředek spásy zbědované společnosti. Tyto reformy nebyly teoretické, neboť sám Platón chtěl být a

⁵⁵ GUTHRIE, W.K.C. *Socrates (A History of Greek Philosophy, Vol. 3, Part 2)*. s. 350.

⁵⁶ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život*. s. 94, 95.

⁵⁷ Tamt., s. 98.

⁵⁸ Tamt., s. 101 - 103.

⁵⁹ Tamt., s. 103.

byl činným politikem, sice ne v rodných Athénách, ale v Syrakusách.⁶⁰ Politické a vojenské dění se zde sice nezdařilo (Diova výprava proti Dionysiu II. R. 357), a však je to žádoucí důkaz, že Platón nepůsobil jen teoreticky, ale pokoušel se uvést své myšlenky o politice ve praxi. S Platónovou politikou byla spojována i Akademie, mezi jejímiž členy byli činní politici, a je velmi pravděpodobné, že Akademie měla vůbec nebo v některém svém období účel čistě politický.⁶¹ Platónova politika byla světová a věčná, před její velikostí zaniká místní a časový nezdár, a kladnou vůli, která se zde projevuje, je třeba uznat jako podstatnou složku Platónova života.⁶²

2.1.3.7 Stáří a smrt

Platón zemřel r. 347 po osmdesátém roce svého života a pohřben byl v Akademii, kde filosofováním strávil největší část svého života.⁶³

2.2 Obrana Sókrata

Platón zasvětil Sókratovy téměř celou svoji literární činnost; své pojetí Sókratova procesu a následného odsouzení líčí v díle Obrana Sókrata.⁶⁴ Samotné popravy už se Platón neúčastnil, a proto není líčena ani v Obraně, která končí Sókratovým odchodem k vykonání rozsudku. Obrana, v řeckém originále *Apologia Sókratús*, není, na rozdíl od jiných Platónových děl, dialogem, ale je to idealizovaná a převážně smyšlená verze Sókratovy obhajoby před soudem.⁶⁵ Celá Obrana je psána v první osobě a je to přímá řeč Sokrata. Tím se stáváme diváky jeho procesu a Sókratés promlouvá přímo k nám. Obrana se skládá ze tří částí: první je obhajoba proti tvrzení žalobců, druhá se zabývá Sokratovým trestem, když byl uznán vinným a třetí řeč už je nad vynesemím rozsudku smrti.⁶⁶

⁶⁰ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* 108.

⁶¹ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 108, 109.

⁶² Tamt., s. 143.

⁶³ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 1., Život.* s. 164-165.

⁶⁴ PATOČKA, Jan. *Platón: přednášky z antické filozofie.* 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 32.

⁶⁵ GRANT, M. *Klasické Řecko.* s. 233.

⁶⁶ NOVOTNÝ, František. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1948, s. 96

Sókratés v celé své řeči mluví k „občanům athénským“ (v originálu „mužové athénští“), tím je myšleno oddělení soudního výboru athénských občanů, kteří soudí jeho případ. *Heliaia*, výbor pro lidové soudy v Athénách, se skládal ze 6000 vylosovaných a přísahou zavázaných občanů, z nichž 1000 bylo náhradníků, a byl rozdělen na 10 oddělení – *dikasterií*.⁶⁷

2.2.1 Řeč první

Hned v úvodu první řeči Sókratés promlouvá k občanům athénským, stejně tak jako v celé své řeči, a táže se jich, jaký dojem na ně udělali Sokratovi žalobci. On sám je z toho otřesen, neboť nemluvili pravdu. Sókratés však slibuje, že bude mluvit jen pravdu bez vykrášlených a vyzdobených slov v nepřípravené řeči a bude mluvit svým obvyklým prostým způsobem, zato pravdivým. To měla být ironická narážka na rétorickou účinnost Sokratových žalobců.⁶⁸ Sókratés proto prosí, aby občané nepřihlíželi ke způsobu jeho mluvení, ale k obsahu řeči, neboť soudcova povinnost je rozpoznat pravdu a spravedlnost, řečníkova zase pravdu mluvit.⁶⁹

Sókratés, který ve svých sedmdesáti letech stojí před soudem poprvé, se v první řeči hájí proti prvním nepravdivým žalobám, které se staly kořeny žaloby na Sókrata (Milétos žaluje Sókrata před soudem). Tito nejstarší žalobci totiž chodili již mnoho let a nepravdivě říkali, „že jest jakýsi Sókratés, mudrc, který hloubá o zjevech nebeských a který má prozkoumáno všechno pod zemí a který slabší důvody činí silnějšími“.⁷⁰ Dle Sokrata jsou tito žalobci nebezpeční, neboť se z těchto obvinění mohou posluchači domnívat, že Sókratés nevěří ani v bohy.⁷¹ Dále Sókratés poukazuje na to, že tito žalobci chodili dlouho mezi lidmi a bylo jich tolik, že je nelze ani jmenovat, pokud není některý z nich náhodou skladatelem komedií, čímž naráží na Aristofana a jeho komedii *Oblaka*, později už ho přímo jmenuje. Pro Sokrata je tedy velmi těžké se hájit, neboť není konkrétní žalobce (mluvíme-li o dřívějších, prvních žalobách) a nikdo tedy na jeho argumenty neodpovídá. Sókratés promlouvá k athénským občanům, kteří slyšeli jeho rozmluvy a tedy i oni sami museli vědět, že o věcech, ze kterých byl žalován, nikdy

⁶⁷ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo*. s. 96.

⁶⁸ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo*. s. 96.

⁶⁹ PLATÓN. *Obrana Sókratova*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2003, s. 18 a.

⁷⁰ PLATÓN. *Obrana Sókratova*. s. 18 b.

⁷¹ Tamt., s. 18 b.

nerozmlouval. Další část obžaloby je vzdělávání pro peníze, což na rozdíl od sofistů, bylo Sókratovi i Platónovi cizí a přičilo se jim to. Sókratés zde jmenuje nejznámější sofisty své doby – Gorgias z Leontin, Prodikos z Keu, Hippias z Élidy nebo Euénos z Paru (Euénos působil u významného a bohatého athénské občana Kallia), jako příklad vzdělatelů lidí.

Nabízí se tedy otázka, co Sókratés tedy dělal a odkud pramení pomluvy o něm. Sókratés vypovídá, že tyto pomluvy pramení od jeho moudrosti, pravé lidské moudrosti, kterou oplýval. A jako svědka své moudrosti zde uvádí boha v Delfách, neboť Sókratův přítel Chairefónt (o němž se říkalo prudký, divoký) se vydal do Delf a odvážil se dát bohu otázku, jeli někdo moudřejší než Sókratés a Pythia mu odpověděla, že nikdo není moudřejší.⁷² Tímto tvrzením byl Sókratés znepokojen, protože se necítil být nejmoudřejší, zároveň však bůh nemůže mluvit nepravdu. Láska k pravdě však v Sókratovi zvítězila a on se vydal hledat moudřejšího člověka než je on sám, čímž by usvědčil věštírnu z nepravdy.

Jako první šel Sókratés za jedním z politiků (nejmenuje ho zde), o němž se domníval, že je moudrý. Po rozmluvě s ním zjistil, že tento muž se zdá moudrý, ale především se tak zdá sám sobě, ale moudrý není. A oproti němu je tedy Sókratés moudřejší, neboť ani jeden neví nic dokonalého, ale Sókratés si to na rozdíl od něj uvědomuje, a tím se stává moudřejší. Takovým závěrem si ho však Sókratés zneprátelel. Takto vystřídal několik politiků, přičemž si stále dělal nepřátele, a nabyl dojmu, že lidé nejvíce proslulí mají téměř největší nedostatky, tudíž lidé zdánlivě horší musejí být v moudrosti zdatnější. Dále navštívil básníky a rozmlouval o jejich básních, přičemž zjistil, že téměř všichni věděli o jejich básních více, než sami autoři, z čehož plyne, že básníci svá díla netvoří moudrostí, nýbrž přirozeným nadáním. A však i sami básníci se domnívali, že jsou nejmoudřejší ve všech věcech, to však nebyli.⁷³ Nakonec šel Sókratés i k řemeslníkům, a však ti si stejně jako politici či básníci neprávem mysleli, že jsou ve všech věcech nejmoudřejší, a tedy i nad řemeslníky byl Sókratés moudřejší.

Sókratés si tímto hledáním moudřejšího než je on sám vypěstoval mnoho nepřátel a dostal přezdívku „moudrý“ v hanlivém slova smyslu. Došel při tom však k závěru, že moudrý je pouze bůh a výrokem věštby bůh myslí, že lidská moudrost má

⁷² PLATÓN. *Obrana Sókratova*. s. 21 a.

⁷³ Tamt., s. 21, 22.

malou až žádnou cenu a Sókrata uvádí pouze jako příklad. „Ten z vás, lidé, je nejmoudřejší, kdo jako Sókratés poznal, že jeho moudrost nemá opravdu žádné ceny.“⁷⁴ Tímto svým konáním Sókratés vlastně sloužil bohu a dělal to celý svůj život, a proto tedy nemohl dělat nic jiného ani ve věcech obecních ani v osobních a žil v chudobě.

Sókrata při jeho hledání moudřejšího doprovázejí mladí lidé, synové nejbohatších, kteří nemají nic na práci, a rádi poslouchají, jak jsou lidé zkoušeni a po vzoru Sókrata i oni zkouší jiné lidi, kteří se domnívají, že něco vědí, ale ve skutečnosti nevědí skoro nic.⁷⁵ Ti, co jsou zkoušeni se však nezlobí sami na sebe, nýbrž na Sókrata, že kazí mládež. Pokud se však někdo zeptá, čemu Sókratés učí mládež, když ji kazí, nedokáže odpovědět. To mělo za následek obvinění tří žalobců: Melétoš vystoupil za básníky, Anytos za řemeslníky a politiky, Lykón za řečníky.⁷⁶

Nyní tedy Sókratés přistupuje ke druhé žalobě, kterou vynesl Melétoš a pozdější žalobci: „Sókratés je vinen tím, že kazí mládež a že nevěří v bohy, v které věří obec, nýbrž v jiná nová daimonia.“⁷⁷ Sókratés zkoumá každou jednotlivou část žaloby a začíná tím, že kazí mládež. Táže se přímo Melétoš a vede s ním dialog. Nejprve se Sókratés Melétoš ptá, kdo tedy vychovává mládež dobře, když Sókratés ji kazí. Melétoš rozpravováním dochází k závěru, že všichni Athéňané vychovávají mládež dobře, krom Sókrata. Sókratés mu však ukazuje, že toto tvrzení je nesmyslné a pokud přece jen Sókratés kazí mládež, dělá to neúmyslně a zaslouží si tedy poučení a ne proces před soudem. Dále tímto dialogem Sókratés dokazuje, že se Melétoš o takové věci nikdy nestaral. Dále se Sókratés táže, čím kazí mládež. Zda tím, že je učí nevěřit v bohy, v které věří obec, nýbrž v jiná nová daimonia. Melétoš mu dá za pravdu a Sókratés je ještě konkrétnější a téže se ho, zda si myslí, že nevěří v bohy vůbec a nebo jen v jiné bohy, než ve které věří obec. Zde Melétoš svoji žalobu ještě zpřisňuje a tvrdí, že Sókratés nevěří v bohy vůbec. Tu se Sókratés domnívá, že Melétoš podal žalobu z jakési zpučnosti a nevázanosti a mladické bujnosti, z žertu. Neboť není možné, aby Sókratés věřil v démonská díla, ale v daimony nevěřil, což mu sám Melétoš potvrdí, a za daimóny jsou pokládáni bohové nebo synové bohů. A pokud věří v syny bohů, i jedná-li se o levobočky, musí nutně věřit i bohy samotné. Sókratés tedy dospěl k závěru, že není možné, aby týž člověk uznával daimonické a božské věci, a přitom zase nevěřil

⁷⁴ PLATÓN. *Obrana Sókratova*. s. 23.

⁷⁵ PLATÓN. *Obrana Sókratova*. s. 23.

⁷⁶ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo*. s. 98.

⁷⁷ PLATÓN. *Obrana Sókratova*. s. 24.

v daimony ani v bohy ani héróny. Sókratés tedy není vinen podle Melétovy žaloby, nýbrž za obvinění mohou četná nepřátelství u mnoha lidí, která za dobu jeho působení vznikla. A za odsouzení tedy budou moct špatná pověst a nenávisť mnoha lidí. „Tyto věci zahubily již mnoho jiných dobrých mužů a myslím, že ještě zahubí; neboť není třeba se obávat, že se u mne zastaví.“⁷⁸

Sókratés je tázán, proč si tedy vybral takové zaměstnání, pro které mu nyní hrozí smrt. Odpovídá, že člověk by měl při svém jednání hledět na to, zda jedná spravedlivě a ne zda mu hrozí nebezpečí a smrt. Člověk by se měl bát hanby, že nesetřval na místě, které si vybral, nebo mu jej vybral vládce, a ne smrti. Zde Sókratés vzpomíná na svoji vojenskou službu, při které také podstupoval riziko smrti a přece zůstal na místě, které mu bylo určeno. Tím spíše musel Sókratés plnit místo, které mu určila věštba a tedy bůh, že má věnovat svůj život filosofii a zkoumání sebe sama i ostatních.⁷⁹ Neboť neplnil by toto místo, obává se smrti, tím spíše by měl být souzen za bezbožnost.

Sókratés dále uvažuje o smrti. Domnívá se totiž, že „...báti se smrti, občané, není nic jiného než domnění moudrosti bez moudrosti skutečné; je to totiž domnělé vědění o věcech, kterých člověk neví.“ Protože nikdo neví, zda je smrt dobrá nebo zlá, a tudíž by se člověk měl bát se věcí, o kterých ví, že jsou špatné, než těch, o kterých nic neví a třeba jsou právě největším dobrem. A pokud by byl Sókratés zproštěn viny pod podmínkou, že se vzdá svého zkoumání a filosofie, odmítl by tuto nabídku, neboť je to úkol od boha a on spíše bude poslouchat boha, nežli lidi a ve svém jednání setrvá, i pod hrozbou smrti.

Dále Sókratés říká, že když se zde ospravedlňuje, nedělá to pro svůj prospěch, ale pro prospěch lidí. Neboť Sókratés se považuje za dar lidem od boha, kterého by se lidé jeho usmrcením vzdali, a těžko by našli někoho takového našli, kdo „...by z božího příkazu na obci takžka seděl...jako na koni...“⁸⁰ Že je Sókratés poslán od boha dokazuje tím, že nikdo jiný, kdo by se mu způsobem života podobal, v Athénách není, neboť na úkor osobního života sloužil obci a žil v chudobě, což je důkaz o pravdě jeho řeči, na rozdíl od žalobců, kteří žádného svědka o Sókratově vině nemají.

⁷⁸ PLATÓN. *Obrana Sókratova*. S. 26 - 28.

⁷⁹ PLATÓN. *Obrana Sókratova*. s. 29.

⁸⁰ PLATÓN. *Obrana Sókratova*. s. 30.

Sókratés se neangažoval ani v politické sféře, neboť ho od toho zrazoval jeho vnitřní hlas – daimonion, ve který však Melétos nevěří. Dle Sókrata je dobře, že se v politice neangažoval, neboť by byl už dávno mrtví. „...kdo vsutku bojuje za právo a chce být jen na krátký čas zůstatí bez pohromy, nezbytně musí žít v soukromí, a ne být člověkem veřejně činným.“⁸¹ Jako důkaz zde Sókratés uvádí své vlastní zkušenosti z doby, kdy byl členem rady a jako jediný z prytanů se postavil na odpor při odsouzení deseti vojevůdců a později se vzepřel nespravedlivému rozkazu oligarchické vlády. Říká, že i pod hrozbou trestu, vězení či smrti, nejednal nespravedlivě, bezbožně a proti právu. Sókratés končí svou obhajobu, a tím i první řeč, tvrzením, že nikdy nebyl nikomu učitelem, ale nikomu neodpíral, aby ho poslouchal, když rozmlouval s lidmi. Sókratés dával stejné šance mladým, starým, bohatým, chudým, chtěli-li ho poslouchat a rozmlouvat s ním. Důkazem, že Sókratés nezkazil nikoho ze svých posluchačů je to, že jich je spousta přítomno u soudu, a nikdo z nich, ani jejich příbuzní, proti Sókratovi nevystoupili a naopak jsou ochotni mu pomáhat.⁸² Jmenuje zde například Kritóna, svého vrstevníka ze stejného dému, Adeimantos, jeho bratra Platóna a další.

Na závěr Sókratés ještě říká, že nebude prosit o milost a nepřivede své syny, aby obměkčil soudce, neboť to pokládá za hanbu nejen svoji, ale i celé obce, činí-li tak někdo, kdo je v obci význačný, neboť zůstává, „že se Sókratés něčím liší od obyčejných lidí.“ Prosby a přemlouvání shledává Sókratés nespravedlivé a hříšné, neboť se má poučovat a přesvědčovat a na základě toho soudit podle zákonů, nikoli z milosti a osobního zdání a přízně.⁸³

2.2.2 Řeč druhá

Po první řeči se předpokládá (podle Platónovy fikce) jednání soudu, hlasování o vině, uznání Sókrata vinným, návrh žalobce Meléta trest smrti; Sókratés měl nyní právo a povinnost, podle athénskému zvyku, podat vlastní mírnější návrh svého trestu a druhým hlasováním soudu by byl přijat jeden z návrhů.⁸⁴ Tím se zabývá Sókratova druhá řeč.

⁸¹ PLATÓN. *Obrana Sókratova*. s. 32.

⁸² NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo*. s. 99.

⁸³ PLATÓN. *Obrana Sókratova*. s. 35.

⁸⁴ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo*. s. 100.

V úvodu druhé řeči se Sókratés nepodivuje nad tím, že byl odsouzen, neboť s tím počítal, ale nad malým rozdílem podílu hlasů, chybělo totiž 30 hlasů k tomu, aby byl osvobozen a podle zákona by ještě Melétoš musel zaplatit pokutu tisíc drachem. Trest si Sókratés určuje spravedlivě podle jeho zásluh. Celý život zasvětil výchovné činnosti, zanedbáváje svůj soukromý i profesní život. Za tyto zásluhy si tedy, jakožto muž chudý, dobrodince obce, který potřebuje volný čas pro rozmlouvání a filosofování, volí stravování v prytaneiu. Prytaneiu byla obecní budova, ve které se hostili mužové zasloužilí o obec a vyslanci cizích států.⁸⁵ Sókratés si tento trest nenavrhuje z domýšlivosti, jak se zdá, ale proto, že za celý život k nikomu nebyl nespravedlivý a nebude tedy nespravedlivý ani nyní sám k sobě. Odmítá si navrhnout trest vězení, či vyhnanství, neboť o těchto trestech ví, že jsou zlé, kdežto o navrhovaném trestu Melétošem, trestu smrti, neví, zda je zlý či nikoli. A pokud si zvolí vyhnanství, bude vyháněn odevšad, protože nesnesli-li jeho řeči spoluobčané, tím spíše je nesnesou cizí lidé a žít v tichu a pokoji by znamenalo neuposlechnout boha. Ještě snad by si mohl navrhnout peněžitý trest, avšak je chudý a neměl by na jeho zaplacení. Navrhuje si tedy tolik, kolik může zaplatit – asi minu stříbra, taková pokuta je však ve srovnání s jinými velmi malá. Sókratovi přátelé, Platón, Kritón, Kritobúlos a Apollodóros, kteří jsou u soudu přítomni, navrhují, že pokutu za Sókrata uhradí, ať si navrhne trest třiceti min. Sókratés si tedy navrhuje peněžitý trest třicet min. Tím druhá řeč končí a nastává poslední soudní jednání. Novým hlasováním byl Sókratés odsouzen k smrti.

2.2.3 Řeč třetí

Sókratés svoji poslední řeč pronáší k těm, kteří hlasovali pro jeho odsouzení. Obec bude podle něj haněna zlou pověstí, z usmrcení moudrého Sókrata, který je v pokročilém věku a smrt by zanedlouho přišla sama. Dle Sókrata je odsouzen pro nedostatek nestoudnosti a ochoty mluvit to, co soudci chtěli slyšet. Nelituje však toho, že se nehájil podlézavými způsoby, na které jsou soudcové zvyklí, protože takové jednání považuje za nedůstojné. I zde, stejně jako ve válce, nebojí se Sókratés smrti a stanul ve svém jednání. Rozsudek přijímá a myslí, že je to tak v pořádku.⁸⁶ Domnívá se totiž, že uniknout smrti za každou cenu není tak těžké, kdežto uniknout špatnosti je

⁸⁵ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 100.

⁸⁶ PLATÓN. *Obrana Sókratova.* s. 38

těžší; Sókrata dostihla smrt, jeho žalobce dostihne špatnost.⁸⁷ Věští jim, že hned po Sókratově smrti přijde pro ně horší trest, než jaký dostal Sókratés. Dle Sókrata bude ještě více těch, kteří je budou zkoušet, budou mladší a tím urputnější ve svém jednání. „Neboť jestliže se domníváte, že zabíjením lidí zabráníte, aby vám někdo nevyčítal, že nesprávně žijete, neuvažujete dobře.“⁸⁸ Lepším způsobem je dle Sókrata neumlčovat jiné a naopak se snažit sebe učinit co nejlepším. Tato myšlenka se v dějinách lidstva ještě mnohokrát potvrdila.

Nyní se Sókratés obrací k těm, kteří hlasovali pro jeho osvobození. Nyní už je neoslovuje občané athénští, nýbrž soudcové. Vypráví jim, že při celém soudním procesu se Sókratovi nepostavilo do cesty jeho pověstné daimonio, které řídilo jeho kroky a jindy ho v jeho jednání zadrželo. Dle Sókrata je tedy všechno, co se mu zde stalo něco dobré a pokud považujeme smrt za něco zlého, nesoudíme dobře.⁸⁹ O smrti zde Sókratés soudí dvojím způsobem, buď je to nebytí, ve kterém člověk nemá žádné pocity, smysli, sny; přirovnává to k jakési jediné dlouhé bezesné noci a považuje to za zisk. Druhou možností je, že člověk po smrti odcestuje na jiné místo, kde jsou všichni ti, kdo zemřeli. To Sókratés považuje za největší dobro, neboť zde jsou spravedliví soudcové a může se opět setkat například s Orfeem či Homérem a jak Sókratés praví, „...jsem ochoten mnohokrát zemřít, jestliže je toto pravda.“⁹⁰ A pro Sókrata by bylo nevýslovné štěstí rozmlouvat s nimi, i s jinými významnými lidmi, srovnávat svůj osud s jejich a nikdo by ho za to nezavraždil, neboť zde člověk oplývá nesmrtelností, je-li tedy pravda co se vypravuje.

V závěru své řeči nabádá, aby i oni uvažovali o smrti jako o něčem dobrém, neboť dobrého muže nečeká nic zlého v životě ani po smrti. Toto odsouzení se nestalo nahodile, nýbrž jako něco dobrého, od čeho Sókrata nezrazoval jeho vnitřní hlas a on se tedy nehněvá na své žalobce a soudce, kteří ho odsoudili, přestože oni to dělali s přesvědčením, že Sókratovi škodí.⁹¹ Jen je prosí, aby se k jeho synům chovali stejně jako Sókratés k nim samým, aby je napomínali k péči o dobrot.⁹²

⁸⁷ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 101.

⁸⁸ PLATÓN. *Obrana Sókratova.* s. 39.

⁸⁹ PLATÓN. *Obrana Sókratova.* s. 40.

⁹⁰ Tamt., s. 41

⁹¹ Tamt., s. 41.

⁹² NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 101.

„Ale už je čas, abychom odešli, já na smrt, vy k životu; kdo z nás jde k lepší věci, není známo nikomu, leda bohu.“⁹³ Tím končí Obrana Sókrata.

2.2.4 Pojednání

Soud se Sókratém byl v té době posuzován různě. Někteří soud obhajovali, jiní mu vytýkali nespravedlnost. Objevila se i psaná díla, několik let po Sókratově smrti, např. Žaloba na Sókrata od Polykrata, Sókratova obrana či Vzpomínky na Sókrata od Xenofonta. Není jisté, že Platón svoji Obranu napsal bezprostředně po Sókratově odsouzení, neboť to zasáhlo celý jeho život. Platónovo dílo, přestože se skládá z řečí Sókrata, je celkovým pojetím, myšlenkovým obsahem i slohovým výrazem jeho vlastní dílo, které přesouvá Sókratův soud do oblasti nadosobní a nadčasové.⁹⁴ Skutečný obsah Sókratovy řeči s jistotou nevíme, avšak lze předpokládat, že byla stejně, jako uvádí Platón, trojdílná. V Platónově Obrance vlastně nejde o „obranu“ v soudním slova smyslu, Platón spíše na Sókratově osobě ukazuje, jaký úkol ve společnosti má filosof a popisuje jeho hlavní znaky: povznesenost duše, víra v pravdu, statečnost.⁹⁵ Již ve středově bylo o Platónově Obrance řečeno, „...že je to poučení, jaký má být filosof“.⁹⁶

Platónova Obrana nám ukazuje střetnutí jednotlivce s rozdílným myšlením a skupiny, která ho za to odsoudí. A však je zde i víra v sílu filosofické osobnosti a její vítězství nad lidskou pomíjivostí, životem i smrtí.

Sókratova řeč je postavena tak, jakoby Sókratés mluvil přímo k nám a uváděl nás do postavení soudců. Bylo jeho odsouzení oprávněné? A opravdu se provinil natolik, že musel být popraven? Je pochopitelné, že z dnešního pohledu bychom se na celý případ dívali jinak a už vůbec by nedošlo k popravě, bereme-li to z pohledu českého právního systému. A však neskrývá se pod onou žalobou cosi hlubšího?

Vraťme se zpět na přelom 5. a 4. století př. n. l., kdy peloponéskou válkou oslabené demokratické Athény byly dobyty Spartou a byla nastolena aristokratická

⁹³ PLATÓN. *Obrana Sókratova*. s. 42.

⁹⁴ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo*. s. 102.

⁹⁵ Tamt., s. 103, 104.

⁹⁶ Tamt., s. 104.

oligarchie, která je považována za největší krutovládu v řeckých dějinách; byla prováděna jedna poprava za druhou, a to především představitelů předešlé vlády.⁹⁷ Zde je nutno podotknout, že Sókratés byl znám svým hlášením, které se jevilo jako neslučitelné s celou demokratickou formou ústavy chápané v té době.⁹⁸ Jeho ideálem byla Sparta, nikoli Athény, přestože by mimo ně údajně nemohl žít.⁹⁹ V dialogu *Prótagoras* Sókratés říká, že nejstarší a nejrozšířenější u Helénů je filosofie na Krétě a ve Spartě.¹⁰⁰ Je zde prý také nejvíce sofistů, a tím se stávají nejlepšími z Helénů nejen v boji a statečnosti, ale i v moudrosti, což však úmyslně tají. Sparta mu také imponovala svým militaristickým, protikulturní zaměřením, ať už ve výchově mládeže či životnímu stylu obecně, její ukázněností, která se promítala i do politiky prostřednictvím silně omezené oligarchie. To přímo odpovídalo Sókratovým požadavkům péče o duši a považoval to za záruku a projev rozumnosti, která měla být v každém zvlášť i v celé obci. Sókratés se také shodoval s prostým spartským životním stylem (jak bylo výše řečeno, sám žil velmi prostě), kdežto s rušnou athénskou demokracií se neshodoval. „Obce nepotřebují mnohohlavých shromáždění, kde každý si osobuje rozhodovat o všem, ale vládu těch nejlepších, ozdobených zdatností: protože jsou zdatní, jsou přede vším ostatním rozumní, a protože jsou rozumní, jsou i spravedliví. Nemohou nikdy ani chtít, ani působit zlo, nýbrž jen dobro, k prospěchu všem, i když bez nich.“¹⁰¹ Jeho obdiv Sparty podpořil i názor o jedinství pravdy; domníval se, že zdatnost je jedna jediná a pro všechny stejně závazná, takže spravedlivé zůstává vždy stejným a nemůže se stát nespravedlivým, stejně tak i pravda, jak uvádí v dialogu *Minós*. To by znamenalo, že pokud je pravda jedna jediná, všichni lidé stejné znalosti se v ní musí také shodovat. Z běžného života však víme, že každý své povolání vykonává jinak dobře a existuje dobrých i špatných kuchařů, lékařů a stejně tak i politiků, kteří se spolu nemusí vždy shodovat.¹⁰² Proto neexistuje žádná politická ani jiná zdatnost, díky které by její držitel jednal vždy správně, prospěšně – rozumně, a neexistuje ani zdatnost jménem „spravedlnost“, díky níž bychom byli vždy spravedliví.¹⁰³ Neboť spravedlivé bude vždy ve prospěch jednoho a neprospěch druhého, není-li to přesně definováno zákonem pro všechny stejně platným a závazným.

⁹⁷ FISCHER, J. L. *Případ Sókratés*. s. 154.

⁹⁸ GUTHRIE, W.K.C. *Socrates*. s. 380.

⁹⁹ FISCHER, J. L. *Případ Sókratés*. s. 147.

¹⁰⁰ PLATÓN. *Prótagoras*. 1. vyd. Praha: Oikoyomenh, 2003, s. 342.

¹⁰¹ FISCHER, J. L. *Případ Sókratés*. s. 148.

¹⁰² FISCHER, J. L. *Případ Sókratés*. s. 147, 148.

¹⁰³ FISCHER, J. L. *Případ Sókratés*. s. 152.

Když po 8 měsících hrůzovlády byla demokracie znovu nastolena, není divu, že Athény, které dostaly tak těžkou ránu, měly strach o udržení demokracie. Sókratovy názory prakticky znamenaly restauraci oligarchie zemědělsky (nikoli průmyslově) a návrat k nadvládě konzervativní šlechty s její šlechtickou „zdatností“ podpořenou „rozumností“. Dřívější „zdatnost“ náležela jen urozeným, Sókratés sám však z urozeného rodu nepocházel. Zde přichází jeho reformní myšlenka, neboť tvrdí, že nízký není rod, nýbrž povolání, které lidé vykonávají. I tito lidé mohou pěstovat svoji duši, pečovat o ni, a tím se stát zdatnými (samozřejmě pod vedením Sókrata), avšak jen pokud nebudou vykonávat práci svých otců.¹⁰⁴ To muselo logicky vést ke konfliktům mezi rodinami, neboť Sókratés, který sám opustil své společenské prostředí, k tomu nabádal i své žáky. V očích Athéňanů byl Sókratés zaháleč, který se neživil poctivou prací a navíc k tomu nabádal i mládež.

Sókratés také záměrně stupňoval třídní rozdíly mezi aristokracií a občany, což zvyšovalo politické napětí a odpor aristokratů k demokracii. Výsledný dojem byl ten, že Sókratés záměrně podkopává základy athénské demokracie.¹⁰⁵

Sókratés se spartskou krutovládou jistě nesouhlasil a určitě ho i bolestně zasáhla, nicméně stále pokračoval ve své výchovné činnosti a stál proti demokracii. To si však Athény, které po válce přišli o post bohaté helénské velmoci s vyspělou politikou, hospodářstvím i kulturou, nemohly dovolit. A samozřejmě vyvstala obava, že pokud bude Sókratés ve své činnosti pokračovat, hrozí nebezpečí dalších politických konfliktů či dokonce krutovlády, jakou Athény již zažily. Nová vláda nechtěla Sókrata usmrtit a už vůbec ne za jeho politické názory, neboť tomu odporovalo i období politického příměří, nicméně musela se chránit před hrozbou další katastrofy. A také proto byl Sókratés žalován proti bezbožnosti, protože pod tento zákon šlo zahrnout vše, co se právě hodilo. A bylo očekáváno, že se Sókratés zachová stejně jako jiní, kteří byli v podobné situaci, a odejde z Athén.¹⁰⁶

Sókratés byl tedy žalován z bezbožnosti, což bylo podpořeno Aristofanovou komedií, a z rozvracení rodiny a z vedení mládeže k zahálce, což se athénskými občany dotýkalo přímo a nejvíce.¹⁰⁷ V očích Sókratových přátel i mnoha dalších byl soud

¹⁰⁴ FISCHER, J. L. *Případ Sókratés*. s. 152.

¹⁰⁵ Tamt., s. 150.

¹⁰⁶ Tamt., s. 157, 158.

¹⁰⁷ Tamt., s. 159.

jednoznačně nespravedlivý, neboť byl Sókratés považován za moudrého, bezúhonného a chtěl jednat jen ve jménu dobra a spravedlnosti.¹⁰⁸ Vždyť i odmítl útěk před vykonáním rozsudku, který byl zosnován jeho přáteli, protože respektoval rozsudek své milované obce a chtěl zůstat spravedlivý před sebou samým i před ostatními. A zde je vlastně onen paradox, který Sókrata dovedl na smrt. Obec, kterou tak miloval a bez které nemohl žít, podroboval neustálé kritice a podřýval její politický systém.¹⁰⁹ Třebaže to myslel dobře a chtěl pro své Athény jen to nejlepší, Athény té doby na to nebyly připraveny. Možná nebýt peloponéské války a spartské krutovlády, mohl by se Sókratés dál nerušeně věnovat své činnosti. V této době však ne. A nesmíme se athénské demokracii divit, že chtěla zabránit svému sesazení v době, kdy se ještě vzpamatovávala z otřesu, který utrpěla.

Byl tedy rozsudek spravedlivý? Dle mého názoru už athénské společnosti nic jiného nezbyvalo. Vždyť soud nezačal s úmyslem Sókrata usmrtit, ale když si Sókratés jako trest navrhl stravování v prytaneiu, bylo to považováno vysloveně za provokaci. Athénská společnost se obávala špatné výchovy svých synů vedoucí k zahálení, demokratická vláda zase otřesu a svržení. Vždyť ani dnes, v době moderní demokracie, není dovoleno fašistické učení a jemu podobné. Stejně tak, jako se dnešní společnost, pamatující si hrůzy druhé světové války, bojí něčeho podobného, stejně tak se Athény té doby obávaly aristokratické oligarchie, které byl Sókratés veřejný příznivce. To vše jsou nesporná fakta, která však zůstala v Obraně Sókrata nevyřčena, a tím umožnila vzniknout sókratovské legendě. Je to jakási druhá strana mince Obrany Sókrata, která by se dala nazvat „Obrana soudního rozsudku“.

Sókratův proces a odsouzení bývá označováno za počátek rozchodu filosofie a politiky a někdy mu bývá přisuzován stejný význam jako odsouzení Ježíše. Můžeme se zde také setkat s otázkou, zda neselhal při procesu sám Sókratés jako filozof tím, že nedokázal přesvědčit o své nevině. Vždyť přesvědčovat, *peithein*, byla pro Athény specifická forma politické řeči a rétorika byla chápána jako nejvyšší politické umění přesvědčovací.¹¹⁰ Možná selhala forma, neboť přesvědčování se vztahuje k mnoha, kdežto dialektiku, jakou byl Sókratés zvyklý mluvit a použil ji i před soudem, lze vést

¹⁰⁸ FISCHER, J. L. *Případ Sókratés*. s. 151.

¹⁰⁹ FISCHER, J. L. *Případ Sókratés*. s. 163.

¹¹⁰ ARENDOVÁ, Hannah. *Filosofie a Politika. Česká mysl: časopis filosofický : orgán Filosofické jednoty v Praze*. 1993, s. 1.

pouze mezi dvěma.¹¹¹ Tím, že Sókratés nedokázal přesvědčit obec, stala se nebezpečným místem pro filosofa.¹¹² Sókratés své soudce nepřesvědčil v tom, že nechce být *sofos*, mudrc, neboť nevěřil, že smrtelník může být moudrý, čímž se však vlastně stal nejmoudřejší z lidí, což obec odmítala přijmout.¹¹³

Arendtová označuje za konflikt mezi filosofií a politikou, *polis*, to, že Sókratés chtěl filosofií stanovit relevantní pro *polis*. Tím spíš byl konflikt větší, odehrál-li se v dobách úpadku athénské *polis*. Filosofie byla poražena.¹¹⁴

Já osobně se nedomnívám, že Sókratés selhal jako filosof tím, že nedokázal přesvědčit své soudce. Dle mého názoru sehrálo daleko větší roli politické prostředí té doby, pro které se stal Sókratés nepohodlným. A ačkoli celý proces skončil smrtí Sókrata, nemění to nic na tom, že jeho politické názory, reprodukované Platónem, ovlivnily celé dějiny politologie a staly se základem mnoha dalších politických teorií.

2.3 Ústava

Platónova Ústava (*Politeia*), je vedle Zákonů nejrozsáhlejší z jeho děl a byla napsána v osmdesátých až sedmdesátých letech pátého století před našim letopočtem.¹¹⁵ Na rozdíl od *Obrany*, zde už Platón používá svůj typický dialog a Sókratés zde vypravuje svoji rozmluvu v domě Polemarcha, syna Kefalova bratra řečníka Lysia, kteří se rozmluvy sami účastní, komu tuto rozpravu vypravuje však nevíme. Dále zde vystupují Platónovi bratři – Glaukon a Adeimantos (bratrský vztah s Platónem tu však není vyjádřen), sofista Thrasymachos, jeho stoupenec Kleitofon a jiní, kteří se však rozmluvy přímo neúčastní. Rozmluva, kterou Sókratés v Ústavě vypráví se odehrává „včera“. Platón zde představuje spojení etiky, politiky i metafyziky a shrnuje zde

¹¹¹ ARENDOVÁ, Hannah. *Filosofie a Politika*. s. 5.

¹¹² ARENDOVÁ, Hannah. *Filosofie a Politika*. s. 2.

¹¹³ Tamt., s. 4.

¹¹⁴ ARENDOVÁ, Hannah. *Filosofie a Politika*. s. 13.

¹¹⁵ GRANT, M. *Klasické Řecko*. s. 239.

podstatnou část učení, která se objevuje v ostatních dialozích. Ústředním námětem je zde spravedlnost a zda a jak je blahodárná.¹¹⁶ Na základě pojmu spravedlnosti se rozvíjí celá Ústava obsahující politické názory.

2.3.1 Kniha první

Na začátku první knihy Sókratés vypravuje, jak šel „včera“ s Glaukonem na slavnost thrácké bohyně a Pholemarchos a jeho přátelé je pozvali do Pholemarchova domu na rozpravu. Zde Sókratés rozmlouvá s jeho otcem Kefalem o stáří, až se dostanou k bohatství a následně rozebírají spravedlnost, přičemž do rozhovoru vstoupí Polemarchos a Kefalos mu přenechává slovo.¹¹⁷

V první knize Ústavy Sókratés rozmlouvá s Polemarchem o Simonidově výroku, že každému bychom měli oplácet stejnou mincí, tedy nepříteli špatně. Na to však Sókratés namítá, že spravedlivý člověk nikdy a nikomu neškodí. Thrachymachos tvrdí, že spravedlivé je to, co je výhodné pro silnějšího a důkazem měl být poměr moci mezi vládnoucím a ovládaným. Přičemž vládnoucí vždy ví, co je pro něj dobré. Sókratés dále uvažuje nad pojmem vládce jako odborníka a srovnává je s jinými odborníky. Dospěl k závěru, že tito odborníci naopak činí věci pro dobro slabších, než pro své vlastní, či pro dobro někoho silnějšího. Na to však Thrasymachos argumentuje, že mocní jednají vždy ve svůj prospěch a vyjdou z toho lépe, než spravedliví lidé. Sókratés odpovídá, že vládce nevládne pro své potěšení, ale z obavy, aby někdo horší nevládl jemu samotnému.¹¹⁸

V další části rozmluvy se Sókratés zabývá tvrzením, že život nespravedlivého člověka je lepší, než život spravedlivého. Thrasymachos po Sókratových důkazech tedy uznává, že spravedlivý člověk je dobrý a moudrý, kdežto nespravedlivý nikoli. Také dokazuje, že nespravedlnost není mocnější a silnější, jak Thrasymachos tvrdil, neboť je méně způsobilá k jednání. Dle Sókrata každá věc má jistou dobrotu, stejně tak i duše. A onou dobrotou duše je právě spravedlnost, bez které duše nemůže dobře jednat.¹¹⁹ Z toho tedy plyne, že spravedlivý žije dobře a šťastně, čímž se spravedlnost stává

¹¹⁶ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 159.

¹¹⁷ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 159, 160.

¹¹⁸ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 160.

¹¹⁹ Tamt., s. 160.

užitečnější.¹²⁰ Na závěr rozmluvy však Sókratés říká, že nejprve se mělo řešit, co je vlastně ona spravedlnost, než to, je-li dobrá či špatná.

Hned v první knize Ústavy se může objevit otázka, zda Sókratés opravdu přesvědčil Thrasymacha o užitečnosti spravedlnosti. Dle mého názoru sice podal Sókratés přesvědčivé argumenty, avšak úplně přesvědčit Thrasymacha nedokázal, přeci jen zkušenosti a zvyky mají větší váhu. Podle mě také tato nedostatečné přesvědčení přineslo nové otázky, a tím umožnilo pokračování dialogu.

2.3.2 Kniha druhá

Na začátku druhé knihy se Sókratés domnívá, že je s rozpravou hotov, ve skutečnosti to byl však jen úvod ke skutečné rozmluvě. Do řeči vstoupí Glaukon a žádá po Sókratovi důkazy, že je spravedlnost skutečně lepší. Zde Glaukon upozorňuje na mínění většiny lidí, tedy že spravedlnost je jen nutné jednání lidí, kteří nemají moc být nespravedliví. Z toho tedy vyplývá, že život nespravedlivého člověka je lepší a výhodnější, než život spravedlivého. To také může ovlivnit jednání mladých lidí, kteří si pak myslí, že je výhodnější se spravedlivým jen zdát, než jím skutečně být, je to výhodná přetvářka. Adeimantos tedy radí Sókratovi, že musí dokázat dobro spravedlnosti pro duši samu a to bez ohledu na mínění jiných lidí či bohů.¹²¹

Sókratés tedy bude pozorovat spravedlnost tam, kde je jí dle jeho slov nejvíce, tedy v obci. Sókratés zde ustanovuje téma celé Ústavy – vznik obce, její spravedlnosti a nespravedlnosti.¹²²

Spravedlnost, jakožto umění přisoudit každému to, co je dobré pro duši a umění rozeznávat a prosadit dobro, se nenachází v žádné obci, proto je zde potřeba založit obec, která by tento požadavek splňovala. Problém však je, zda může být obecné dobro totožné s dobrem jedince. Spravedlnosti předchází smlouva a zákon a obci tedy přechází jedinec, který se stará o vlastní prospěch.¹²³

¹²⁰ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 162.

¹²¹ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 162, 163.

¹²² Tamt., s. 163.

¹²³ STRAUSS, Leo. *Obec a člověk.* Vyd. 1. Překlad Michal Mocek. Praha: OIKOYMENH, 2007. s. 100, 101.

Sókratés rozmlouvá s Adeimantem a Glaukonem a uvažují o vzniku obce. Člověk není soběstačný a je pro něj tedy výhodné stát se příslušníkem obce, je zde zmíněna výhoda dělby práce. Soběstačná však není ani obec sama a potřebuje obchod s jinými obcemi.¹²⁴ Obec se rozrůstá a hrozí konflikt s jinými obcemi, což je impuls pro vznik vojska, neboli „strážců obce“, kteří však musejí být milovníky moudrosti, musí být vznětliví, rychlí a silní.¹²⁵

Dále se Sókratés zabývá otázkou výchovy strážců obce. Nejprve rozmlouval o musickém oboru výchovy. K výchově malých dětí se používaly báje. Zde má však Sókratés jisté výhrady, neboť mnohé báje Homéra či Hesioa mají mravní závady. Sókratés zde tedy vyslovuje budoucí vlastnost strážců, tedy zbožnost. Za souhlasu Adeimantova navrhuje nepřipouštět některá díla Homéra a Aischyla do výchovy.¹²⁶

2.3.3 Kniha třetí

Třetí kniha navazuje na Sókratovy a Adeimantovy úvahy o vlastnostech strážců. Báje nesmí vzbuzovat strach před smrtí, nesmí se objevovat bůh, oplývající přehnaným smutkem či radostí. Dle Sókrata má výchova „vštěpovat lásku k pravdě, rozumnou uměřenost a nezištnost.“¹²⁷ Báje nemají dětem vštěpovat domnění, že nespravedlnost je lepší než spravedlnost a nespravedlivý život šťastnější (nad těmito úvahami však lze pokračovat až po zjištění co je spravedlnost). Dále Sókratés s Glaukonem řeší zpěv, písničky, harmonie a rytmy. Vlastně všechna umění a řemesla by měla odrážet dobré mravy a krásu, co je totiž krásné, zaslouží si být milováno. Rozprava se zabývá také správnou láskou, zejména k hochům, a gymnastickou výchovou. Zásadní je zde myšlenka, že z dobrosti duše vychází i dobrost těla.¹²⁸

Dále se hovoří o dělení strážců do tříd. Nejprve na dvě třídy – vládcové a jejich pomocníci, dále ještě dělení na rolníky a řemeslníky podle jejich osobní zdatnosti. Určeny zde jsou i životní podmínky strážců. Ti žijí společně bez vlastního majetku, vše

¹²⁴ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 163.

¹²⁵ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 163, 164.

¹²⁶ Tamt., s. 164.

¹²⁷ Tamt., s. 164.

¹²⁸ Tamt., s. 164.

co potřebují dostanou od spoluobčanů jako odměnu za služby, mají zakázán kontakt se zlatem i stříbrem.¹²⁹

2.3.4 Kniha čtvrtá

Čtvrtá kniha začíná námitkou, že strážci budou nešťastní. Sókratés tedy vysvětluje nutnost takového opatření, které je pro dobro celé společnosti. Strážci chrání před chudobou, ale i bohatstvím, jen tak bude společnost jednotná. Jednotný by měl být i vnitřně každý občan tím, že bude vykonávat pouze jednu práci.

Základní je zde důraz na výchovu, protože kvalitní výchova může v mnohém nahradit zákony. Sókratés zde vyslovuje zásadu, že přátelům je vše společné. Jednou stanovená pravidla už by se neměla měnit a i hry dětí mají sloužit k výchově.¹³⁰

Tím končí rozprava o založení obce a přichází k otázce spravedlnosti. Sókratés při úvahách o spravedlnosti vychází z představy dobré, řádně založené obce, která obsahuje moudrost v podobě vládců, statečnost, kterou představují vojáci, rozumnost v tom smyslu, že občané uznají vládu lepších a konečně spravedlnost, kdy každý dělá to své a neděje se „mnohodětnost“.

V obci Sókratés spravedlnost tedy našel, nyní přechází ke spravedlnosti jedince. Přirovnává zde duši k obci. V obci jsou tři stavy, každý se svým úkolem, stejně tak duše obsahuje tři části – rozumovou, žádostivou a *thymos* (vznětlivost, srdnatost). Přičemž rozumnost nás dělá moudrým, vznětlivost statečným a pokud dojde k souladu všech částí s přiznáním nadvlády rozumu, stane se člověk rozumným. Pokud se každá část duše zabývá tím svým, stává se duše spravedlivou. V takovém uspořádání by měl rozum vládnout, srdnatost by mu měla pomáhat a žádostivost by se měla nechat jimi ovládat. Pokud se tak neděje, vznikne konflikt mezi těmito složkami duše, dochází k „mnohodětnosti“ a domáhání se nadvlády, vzniká v duši nespravedlnost. Je to zde přirovnáno k nemoci. Z toho tedy plyne prospěšnost spravedlnosti a dobra.¹³¹

Dobro má jednu podoby, kdežto špatnost nespočet, mezi vynikají především čtyři. Kolik je totiž způsobů ústav, tolik je i způsobů duše, celkem tedy pět. Prvním

¹²⁹ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 166.

¹³⁰ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 166.

¹³¹ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 167.

způsobem ústavy jen ten, o němž bylo doposud pojednáváno a to buď jako království, bude-li stát v čele jeden vynikající muž, aristokracie, bude-li to vláda nejlepších.¹³²

Ve čtvrté knize Sókratés podal přesvědčivé pojednání o spravedlivé duši na základě podle něj nejlepší, a tím tedy spravedlivé ústavy.

2.3.5 Kniha pátá

Dle Sókrata by také ženy měly být přibírány do vojenské a správní služby a žádal zásady omezující krutost války a odměny a tresty za chování v boji.

Další myšlenka byla, že by strážci měli mít ženy i děti společné. Tuto myšlenku nejprve opatřil zákonem a posléze to argumentoval prospěšností pro jednotu obce. Dále Sókratés polemizoval o tom, zda je vůbec takové zřízení možné a podal návrh vlády filosofů.

Sókratés poskytl teoretický obraz dobré obce a nyní hledá, co by se mělo změnit v obci stávající, aby dosáhla svého vzoru.¹³³ Stav v obci se nezmění, nestanou-li se filosofové králi, nebo nestanou-li se nynější vládci filosofy a nesjednotí filosofii a politiku v jedno. Sókratés filosofa definuje jako milovníka moudrosti, který touží po moudrosti celé, a který s láskou přijímá jsoucno samé.¹³⁴

2.3.6 Kniha šestá

Touto definicí Sókratés ospravedlnil filosofa jako vládce. Filosof dokáže poznat každé jsoucno, má zkušenosti, uznává pravdu, spravedlnost, statečnost a uměřenost.¹³⁵ Filosof se však může uplatnit je ve vhodné obci. Za vlády filosofů je možné vytvořit dokonalou obec a jejími dokonalými strážci mohou být jen filosofové. Strážce obce musí spojovat bystrost s ustáleností a musí snést i „největší nauky“. Těmito naukami mají být věci týkající se tří složek duše a odpovídajících družích dobrosti. V těchto záležitostech by měli mít důkladnější a co nejvyšší vědění, přičemž nejvyšším

¹³² PLATÓN, . *Ústava*. 445c - 445e.

¹³³ PLATÓN, . *Ústava*. 445 c-445 e.

¹³⁴ PLATÓN, . *Ústava*. 473 d.

¹³⁵ PLATÓN, . *Ústava*. 473 d.

poznatkem je idea dobra. Sám Sókratés na otázku co je ona idea dobra neodpovídá. Místo toho odlišuje věci samotné od idejí (krásné věci od krásy samotné, dobré věci od dobra). Pomocí vidění, světla a slunce určuje dobro jako původ poznání i jsoucna.¹³⁶ Dále pomocí dělených úseček vyjádřil druhy poznávaných předmětů a poznávání samotného, a to ve světě viditelném i pomyslném.¹³⁷

2.3.7 Kniha sedmá

V sedmé knize Sókratés vysvětluje svět idejí pomocí jeskyně. Lidé musejí být donuceni, aby uviděli skutečné věci, a poté mohli vládnout. Duši budoucích strážců k jsoucnu mají přivést nauky jako geometrie, stereometrie, astronomie, nauka o harmonii a dialektika jako nejvyšší věda.

Následuje otázka, kdo by měl být takto vzděláván, protože vládce musí mít vedle vlastností strážce ještě nadání a pracovitost. Přípravnými naukami by měli být vzděláváni již mladí lidé, a však bez nucení. Ke studiu vyššího stupně už by měli být lidé vybráni, kteří se osvědčili při předchozím vzdělávání. K dialektice už by měli být připuštěni jen zbylí vybraní jedinci a to až od svých třiceti let po dobu pěti let. Projdou-li úspěšně všemi výběry a vzděláním, zvládnou-li vojenskou činnost, budou nejlépe připraveni k věnování se filosofii a vykonávání vládnoucí moci. Klíčové zde je, že to platí bez rozdílu pro muže i pro ženy.

Tento návrh nejlepší obce lze vykonat tehdy, ujmou-li se vlády filosofové, kteří převychovají mládež podle stanovených zásad, přičemž všechny obyvatele starší deseti let budou muset poslat z města na venkov. Pouze tak může vzniknout dokonalá, šťastná obec a nejlepší člověk.¹³⁸

2.3.8 Kniha osmá

V osmé knize se Sókratés vrací k tématu nespravedlnosti v obci a v jedinci, které bylo načato ve čtvrté knize. Ústava je založena na předpokladu paralely mezi obcí a

¹³⁶ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 170, 171.

¹³⁷ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 170, 171.

¹³⁸ Tamt., s. 172.

duší. Rozlišování autoritativní a demokratické společnosti pramení ze Sókratova rozlišení aristokracie, timokracie, oligarchie, demokracie a tyranie. U Sókrata se však nejedná o ideologii, ale zabývá se povahou zřízení a tím, jaký cíl takové zřízení sleduje.¹³⁹ Jedná se o pět ústav, přičemž první z nich je monarchie nebo aristokracie, která je považována za nejlepší a je zde líčena jako dokonalá obec. Dalšími z nich jsou ústava krétská a lakonská, oligarchie, demokracie a tyranida. Dokonalé obci a dokonalé ústavě náleží dobrý a spravedlivý člověk, jak již bylo řečeno. I další čtyři typy zřízení bude Sókratés rozebírat pomocí jejich ústavy a následně dojde ke člověku.

Sókratés jde ve svém pojednání sestupně od nejlepší ústavy, aristokracie, až po nejhorší. Mezi tím jsou různé stupně zhoršené nejlepší ústavy. Na pomyslný druhý žebříček tedy řadí teokracii, timarchii, později krétská a lakonská ústava. Dle Sókrata timokracie vznikne, když vládcové budou řídit plození dětí podle „geometrického čísla“, neboť to povede k rozepřím mezi vládnoucí třídou a jejich pomocníkům. Místo filosofů budou vládnout válečníci, kteří lidem dovolí soukromí majetek a vlastní rodiny. Z toho vyplynula i teokratická povaha člověka.

To však vedlo k dalšímu přechodu, a to od timokracie k oligarchii, jejímž hlavním znakem je bohatství a chudoba, které se vytvořilo zavedením soukromého vlastnictví.¹⁴⁰ Vlády se tedy ujme vrstva bohatých a společnost se vnitřně rozdělí na bohaté a chudé.¹⁴¹

Touha lidí po stále větším bohatství povede ke vzniku demokracie, a tím podle Sókrata k dalšímu zhoršení ústavy. Nad vládnoucí vrstvou bohatých zvítězí vrstva lidu, kteří však nad sebou nesnesou žádnou vládu, ani lidu ani zákonů, a vyznačují se svobodou. Sókratés demokratickou povahu člověka s její svobodou považuje pouze za zdánlivě šťastnou.

Jako nejhorší ústava, která se vyvine z demokracie, je zde považována tyranida v čele se svým tyranem. K tomu dojde nekontrolovatelným užíváním svobody, když se do čela lidu postaví jeden jedinec pod záminkou ochrany lidu. Ten se pomocí tělesné stráže stane nedotknutelným a neomezeným vládcem a lidem bude nesnesitelný.¹⁴²

¹³⁹ STRAUSS, Leo. *Obec a člověk*. s. 139.

¹⁴⁰ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo*. s. 173.

¹⁴¹ NOVOTNÝ, František. *O Platonovi. díl 3., Filosofie*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1949, s. 573.

¹⁴² NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo*. s. 173, 174.

V kritice demokracie a následném vzestupu tyranie se u Platóna poprvé objevuje „paradox svobody“. Svobodný člověk při uplatňování absolutní svobody nejprve začne pohrdat zákony a následně i svobodou samou a volá po tyranovi, což se v minulosti už mnohokrát stalo.¹⁴³

Demokracii charakterizuje svoboda a podpora různorodosti a lze ji tedy považovat za jediné zřízení, vedle toho nejlepšího, ve kterém filosof může žít svým specifickým způsobem. Sám Platón s odstupem času označil athénskou demokracii za „zlatou“, neboť na rozdíl od zbylých tří zřízení, je sice špatná, ale zároveň tolerantní a právě zde je vhodné prostředí pro hledání nejlepšího zřízení (i samotný děj Ústavy se odehrává v demokracii.) Nabízí se otázka, proč Sókratés neprosazoval demokracii, jako zřízení druhé nejlepší možné zřízení, když nejlepší zřízení není možné nastolit. Náklon k demokracii ukázal tím, že celý život strávil v demokratických Athénách, bojoval za ně a přijal trest smrti v souladu se zákony Athén. Při svých úvahách ji však neupřednostňoval, neboť nepodněcovala nefilosofy k sebezdokonalení; cílem demokracie není ctnost ale svoboda, život podle vlastního zalíbení bez jakéhokoli sebeovládání. Demokracie také netrvala na Sókratově požadavku, aby každý občan vykonával jedno povolání.¹⁴⁴

2.3.9 Kniha devátá

Jako hlavní vlastnost tyrana a důvod převratu je zde chtíč erós. Tyranida je tedy pravý opak dobré vlády a tedy i štěstí. Tyranida je považována za nejnešťastnější a život lidí zde přirovnává k životu otroků. Podle míry štěstí můžeme tedy řadit na první místo krále, filosofa dokonalé ústavy, na druhé timokracii, dále oligarchii, demokracii a nakonec tyranii. To lze dokázat také na třech složkách duše, z čehož jsou odvozeny i tři druhy lidí: milovník moudrosti, milovník vítězství a milovník zisku. Každý si myslí, že žije nejpříjemněji, však soudit mohou zkušenosti a rozum a podle toho je nejpříjemnější život filosofický, dále život prahnoucí po vítězství a poslední život prahnoucí po bohatství.¹⁴⁵ Dle Sókrata je rozumová slast pravá a čistá a té je král nejbliže, tyran nejdále.

¹⁴³ POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřítel*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994, s. 116.

¹⁴⁴ STRAUSS, Leo. *Obec a člověk*. s. 140, 142.

¹⁴⁵ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo*. s. 174, 175.

Nejlepší pro člověka je vláda božského a rozumného a právě k tomu přihlíží zřízení dokonalé obce, které tím zavede rovnost a přátelství mezi občany obce.¹⁴⁶

2.3.10 Kniha desátá

V poslední knize už se Sókratés nezabývá ústavami ani spravedlností, ale ještě se vrací k tragédii jako k nežádoucí složce výchovy mládeže v nové obci. Dále Sókratés hovoří o odměnách za dobré jednání a život, a to i v životě posmrtném a dokazuje zde Glaukonovi smrtelnost duše.¹⁴⁷ Svoji rozmluvu v Ústavě Sókratés začal pod cílem hledání spravedlnosti a i výzvou ke spravedlnosti rozpravu končí.

Ústava končí stejně jako první kniha – Sókratés dokazuje užitečnost spravedlnosti aniž znal její přirozenost. „Jak si všiml Cicero, Ústava neodhaluje nejlepší možné zřízení, ale spíše přirozenost politických záležitostí – přirozenost obce.“¹⁴⁸ Sókratés popsal obec, která by uspokojila nejvyšší potřeby člověka. Takovou obec však nelze zbudovat a vidíme tak bytostné omezení, přirozenost, obce.¹⁴⁹

2.3.11 Pojednání

V Ústavě je mimo jiné vyslovena otázka hodnot, co je v lidském životě hodnotné. Dostává se nám odpovědi, že nejlepší je život filosofa, oddaný učení a hledání pravdy, ovládaný rozumem. Po člověku se žádá, aby si rozumem naplánoval a uspořádal život a uvedl do souladu svou duši podle systematického pojetí dobra, přičemž rozumová složka duše (*logistikon*), co má hodnotu.¹⁵⁰ Co se týče obsahu lidského života, Platón odmítá řadu nejběžnějších lidských činností, mimo jiné i těch žádostivých, které nemají pravou hodnotu a jsou zaměřeny na potřebu, přičemž vzorem je zde život filosofa.¹⁵¹ Cílem je přesvědčit mládež, aby nekladla tělesné slasti na první místo.¹⁵² Platón obhájí asketický způsob života s vysokým filosofickým obsahem.¹⁵³

¹⁴⁶ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi. díl 2., Dílo.* s. 175.

¹⁴⁷ Tamt., s. 176.

¹⁴⁸ STRAUSS, Leo. *Obec a člověk.* s. 147.

¹⁴⁹ Tamt., s. 147.

¹⁵⁰ NUSSBAUM, M. C. *Křehkost dobra: náhoda a etika v řecké tragédii a filosofii.* s. 296-297.

¹⁵¹ Tamt., s. 298.

¹⁵² Tamt., s. 323.

¹⁵³ Tamt., s. 325.

Politický život filosofa lze považovat za život s vnitřní hodnotou, protože zachycuje stálost a harmonii a utváří přesné a pravdivé úsudky o empirickém světě.¹⁵⁴

Platón v Ústavě předkládá popis ideální obce se svojí nejlepší možnou výchovou, kterou je třeba započít již v mládí, aby se lidé zbavili tělesných rozkoší, které je brzdí. Taková obec však podle něj nikdy nevznikne. Žádosti přirovnává Platón k „olověným koulím“, přičemž nejhorší z nich je touha sexuální, od které odprostit se, je velmi nesnadné.¹⁵⁵

Nyní se pokusím nastínit Popperovu interpretaci Platóna. Dle Poppera byl Platón proti politické změně a upřednostňoval božský klid. Změnu lze zastavit, pokud stát bude kopií originálu formy či ideje obce, čehož lze dosáhnout naturalisticky návratem k přírodě – primitivní stát předků shodující se s lidskou přirozeností, a tím stát stabilní, kde vládne třída menšiny moudrých nad většinou nevědomých. Popper za prvky Platónova politického programu označuje oddělení tříd ve společnosti; ztotožnění osudu státu s osudem vládnoucí třídy, která je vychována šlechtickou výchovou a má jednotné kolektivní zájmy; vládnoucí třída má monopol na vojenské záležitosti, vzdělání a zároveň je vyloučena z ekonomické činnosti; cenzura a propaganda stávajícího režimu, nepřípustné jsou jakékoli novinky v oblasti vzdělávání, zákonodárství a náboženství; apel na samostatnost státu. Tento Platónův politický program přirovnává Popper k totalitarismu.¹⁵⁶ K tomu přispívá i Platónovo pojetí spravedlnosti.

Všeobecný humanistický názor o spravedlnosti se podle Poppera zakládá na rovném rozdělení povinnosti občanství, rovné postavení před zákonem, zákony nezvýhodňují určitou skupinu nebo jedince, nestrannost soudů a rovný podíl na výhodách.¹⁵⁷ Dle Poppera je však Platónovo pojetí spravedlnosti rovno zájmu nejlepšího státu, který nepřipouští jakoukoli změnu a tudíž i zde je možné přirovnání k totalitarismu.¹⁵⁸ Tuto teorii Popper ještě podpořil třemi hlavními humanistickými požadavky na spravedlnost: „odstranění přirozených výsad“, „všeobecný princip individualismu“ a stát jako garant svobody občanů.¹⁵⁹ U Platóna je tomu však přesně

¹⁵⁴ NUSSBAUM, M. C. *Křehkost dobra: náhoda a etika v řecké tragédii a filosofii*. s. 345.

¹⁵⁵ Tamt., s. 343-344.

¹⁵⁶ POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřítel*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994, s. 84.

¹⁵⁷ POPPER, K. R. *Otevřená společnost a její nepřítel*. s. 86.

¹⁵⁸ Tamt., s. 87.

¹⁵⁹ Tamt., s. 91.

naopak: „princip přirozených výsad“, „všeobecný holistický či kolektivistický princip“ a jedinec jako garant udržení a posílení stability státu.¹⁶⁰ V takovém slova smyslu tedy Platónovo pojetí spravedlnosti znamenalo nerovnost, kdežto obecně je chápeme naopak jako rovnost. Pojetí rovnosti před zákonem v Ústavě chybí.¹⁶¹ Dle Platóna je spravedlnost užitečná pro sílu, zdraví a stabilitu státu, což se také podobá totalitární definici správnosti všeho, co je správné pro národ.¹⁶²

Po Popperově interpretaci jsou v Platónově politickém programu zjevné prvky příbuzné totalitarismu. Nesmíme však zapomínat, v jaké době utvářel Platón své politické názory. Byla to doba nestálého politického systému, kdy mu demokratická vláda vzala jeho učitele a přítele. Navíc po Sókratově vzoru upřednostňoval oligarchický typ vlády a i on sám, jakožto syn ušlechtilého rodu, zastával názor, že obyčejným lidem nepřísluší moc vládnout.

Aby stát zastavil jakoukoli změnu, je potřeba dodržovat ideu spravedlnosti jako součást hierarchického systému, a proto se zde stává klíčovou otázkou politiky: *Kdo bude státu vládnout?* Na to Platón odpovídá, že ti nejlepší, nejmoudřejší, obdařeni uměním vládnout. Na druhou stranu, jak ukazuje Popper, taková odpověď je zcela logická, v praxi však s těžší použitelná. Nese to s sebou nutnou obezřetnost před naopak nejhoršími vládci a Popper zde vyslovuje novou otázku: *Jak můžeme uspořádat politické instituce, aby špatní vládci nemohli způsobit příliš mnoho škod?* Ptáme-li se kdo by měl vládnout, myslíme tím jedince nebo třídu, dáváme mu do rukou neomezenou, ve své podstatě suverénní moc a nyní už se můžeme ptát, *kdo má být suverénem?*¹⁶³

Další problém, na který poukazuje Popper, je otázka personální či institucionální při výběru vůdce. Platónův důraz na výchovu a výběr těch nejlepších může směřovat k osobní odpovědnosti. Popper je však přesvědčen, že veškerá dlouhodobá politika je institucionální. Již samotný výběr vůdce má na starost instituce. Zde můžeme vidět propojení, neboť instituce musí být dobře navrženy, ale i dobře spravovány. Bude-li dodržen Platónův požadavek na vládu těch nejlepších i v budoucnosti, je potřeba nejprve vyřešit otázku institucí, které budou tímto výběrem pověřeny. Platón doufal, že

¹⁶⁰ POPPER, K. R. *Otevřená společnost a její nepřátelé*. s. 86.

¹⁶¹ Tamt., s. 89, 90.

¹⁶² Tamt., s. 112.

¹⁶³ Tamt., s. 113, 114

zastaví politickou změnu pomocí institucionálního výběru nového vůdce prostřednictvím výchovy.¹⁶⁴

Popper upozorňuje i na to, že ze své podstaty nelze vinit demokracii z politických nedostatků, nýbrž občany samotné, kteří ji spravují. Problém zdokonalení je problém osob, které musí přesně říci, jaké instituce zdokonalit. A právě demokratické prostředí je to nejvhodnější, neboť se obejde bez násilí.¹⁶⁵

Sókratés byl kritik a poukazoval na nedostatky vlády, a právě demokracie, ve které žil, mu to umožňovala, přesto zůstal loajální k zákonům státu. Bral to jako svoji povinnost. Své výchovné poslání bral jako politické poslání a politický život obce chtěl zlepšit výchovou občanů k sebekritice. To mohlo být Platónem zkresleno jako požadavek péče státu o mravní život jeho občanů.¹⁶⁶

Popper poukazuje také na rozdílnou definici filosofa u Sókrata a Platóna. Pro Sókrata byl filosofem skromný hledač a milovník pravdy, kdežto u Platóna je jím cvičený dialektik, schopen intelektuální intuice, stojící nad obyčejnými lidmi a je téměř vševědoucí a všemocný, u Poppera až totalitářský polobůh. Platón při definici politika neopomenul Sókratův požadavek, aby jím byl milovník pravdy a moudrosti spíše než odborník a aby byl moudrý pouze zná-li své meze.¹⁶⁷ Dle Poppera je portrét Platónova panovníka autoportrétem.

Antická politická filosofie je považována za stavební kámen celé politologie. Platón, ani Sókratés neměli k dispozici žádné jiné politické teorie a už vůbec ne politickou praxi, kromě té, kterou viděli za svého života, přičemž se jí aktivně ani neúčastnili (až na malé výjimky). Byli tvůrci jednoho z prvních politických myšlení, a proto není divu, že čerpali ze své výchovy a prostředí, což se muselo promítnout do jejich politického programu. A proto věřím, že jejich úmysly byly spravedlivé a pro blaho obce.

¹⁶⁴ POPPER, K. R. *Otevřená společnost a její nepřátelé*. s. 118, 127

¹⁶⁵ POPPER, K. R. *Otevřená společnost a její nepřátelé*. s. 119.

¹⁶⁶ POPPER, K. R. *Otevřená společnost a její nepřátelé*. s. 120, 121.

¹⁶⁷ POPPER, K. R. *Otevřená společnost a její nepřátelé*. s. 123, 127.

3 ZÁVĚR

Z dobového kontextu je patrné, že Sókratés s Platónem žili v nestálé době střídajících se vlád, kde lidé neměli stálé jistoty. To jsou nepochybně faktory, které ovlivnily to, že se oba filosofové mimo jiné snažili najít i nejlepší státní zřízení, dokonalou ústavu a tím i lepší obec a lepší občany. Utváření jejich názorů také silně ovlivnila výchova, což se promítlo také do Ústavy, kde důležitou roli při správném fungování státu hrála právě výchova, především výchova budoucího panovníka, neboť jen vzdělaný a dobře připravený člověk může dobře vládnout, a tím i dobře spravovat svůj lid.

Snažila jsem se ukázat druhý pohled na Sókratův proces s možností, že žaloba na něj nesla hlubší podtext, než „jen“ obvinění z bezbožnosti a kažení mládeže. Svými politickými názory totiž Sókratés, přímo v souvislosti s dobovým kontextem, ohrožoval athénskou demokracii té doby.

Se Sókratovým procesem se váže i další otázka, a to Sókratovo neúspěšné přesvědčení žalobců o jeho nevině. Může se zdát, že Sókratés selhal jako filosof, avšak z Platónova díla Obrana i z údajů, které máme o Sókratově životě k dispozici, to na mě působí spíše jako neotřesitelná jistota svými názory a učením.

Pojem „spravedlnost“ je ústředním tématem celého dialogu Ústava. Je provázán s celým dílem a na jeho základě se dílo rozrůstá o další významné, nejen politické, názory. Nejprve se zde Sókratés snaží prokázat užitečnost a dobrotu spravedlnosti, poté se snaží nalézt její podstatu, kterou nelézá v obci. Zakládá zde ideální obec s ideální ústavou a i ideálními obyvateli. Platón věřil ve spojitost a provázanost ústavy a lidské duše.

Výchova natolik ovlivnila oba filosofy, že se stala hlavním stavebním kamenem při budování nového dokonalého státu a ústavy. V Ústavě se také objevuje myšlenka, že pokud budou lidé dobře vychováni, zákony budou už jen doplňující. Až natolik věřil Platón správné výchově a přikládal jí klíčovou roli.

Jako nejlepší státní zřízení je zde považována monarchie či aristokracie v čele s filosofem. Mezistupeň byla timokracie a oligarchie. Naproti tomu, z dnešního pohledu nejlepší demokracie, je zde považována za téměř nejhorší typ státního zřízení. Nesmíme zapomínat, že demokracie té doby byla jiná než dnes, a především demokratická vláda

odsoudila a popravila Sókrata, který upřednostňoval Spartské zřízení, a to Platóna silně ovlivnilo. Pověstnou athénskou demokracii tedy ani jeden z autorů neupřednostňoval. Z demokracie se pak mohl vyvinout úplně nejhorší typ státní ústavy, tyranida v čele s tyranem.

Jak můžeme vidět v Ústavě, důležitou roli při správném fungování státu hrála výchova, především výchova vládců, neboť jen vzdělaný a dobře připravený člověk může dobře vládnout a tím i dobře spravovat svůj lid.

V Ústavě Platón také vyslovuje názor, že skutečně hodnotný je jen život filosofa, zproštěný všech tělesných žádostí. Filosof by se tedy měl stát vládcem. Zde se rozchází Platónův a Sókratův názor na definici filosofa.

Ve své práci také uvádím postoj Karla Poppera, který Platónův politický program přirovnává k totalitarismu. Přestože určitě některé společné prvky můžeme nalézt, věřím, že Platón chtěl skutečně jen co možná nejlepší obec a jelikož stál na počátcích politických teorií, je logické, že se mohl mýlit v tom, že právě takové zřízení by bylo tím nejlepším, jak my už dnes z naší pozice můžeme soudit.

Popper také rozebírá otázku výběru vládců a poukazuje na určité autobiografické prvky.

Převratnost politické filosofie, kterou nám Sókratés s Platónem nabízejí, nemůžeme pominout ani v dnešní době. Sókratés se stal prvním kritikem systému a ukázal nový pohled. Je zde spojena sociologická, etická i politologická otázka.

4 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

ARENDOVÁ, Hannah. *Filosofie a Politika. Česká mysl: časopis filosofický : orgán Filosofické jednoty v Praze*. 1993, s. 1-21. ISSN 1210-034x.

BLEICKEN, Jochen. *Athénská demokracie*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2002, 791 s. ISBN 80-729-8055-6.

FISCHER, Josef Ludvík. *Případ Sókratés*. 2. vyd. Praha: Lidové noviny, 1994, 170 s. ISBN 80-710-6110-7.

GRANT, Michael. *Klasické Řecko*. 1. vyd. v českém jazyce. Překlad Gerik Císař. Praha: BB art, 1999, 376 s. ISBN 80-725-7079-X.

GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. Vyd. 1. Praha: Oikoymenh, 2000, 445 s. Dějiny filosofie (Oikoymenh), sv. 2. ISBN 80-729-8019-X.

GUTHRIE, W.K.C. *Socrates (A History of Greek Philosophy, Vol. 3, Part 2)*. London: Cambridge at the University Press, 1969, 543 s. ISBN 521-07566-1.

NOVOTNÝ, František. *O Platonovi. díl 1., Život*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1948, 318 s.

NOVOTNÝ, František. *O Platonovi. díl 2., Dílo*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1948, 498 s.

NOVOTNÝ, František. *O Platonovi. díl 3., Filosofie*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1949, 622 s.

NUSSBAUM, Martha C. *Křehkost dobra: náhoda a etika v řecké tragédii a filosofii*. 1. vyd. Překlad Daniel Korte. Praha: Oikoymenh, 2003, 839 s. ISBN 80-729-8089-0.

PATOČKA, Jan. *Platón: přednášky z antické filozofie*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, 379 s. ISBN 80-042-5609-0.

PATOČKA, Jan. *Sókratés: přednášky z antické filosofie*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakl., 1991, 158 s. ISBN 80-042-5383-0.

PLATÓN, *Euthyfrón: Obrana Sókratova ; Kritón ; Faidón ; Kratylos ; Theaitétos ; Sofistés ; Politikos*. 1. vyd. Překlad František Novotný. Praha: Oikoymenh, 2003, 558 s. ISBN 80-729-8062-9.

PLATÓN, *Ústava*. 2. vyd. Překlad František Novotný. Praha: Oikoymenh, 1996, 359 s. ISBN 80-860-0528-3.

PLATÓN, *Theagés: Charmidés ; Lachés ; Lysis ; Euthydémos ; Prótagoras ; Gorgias ; Menón ; Hippias Větší ; Hippias Menší ; Ión ; Menexenos*. 1. vyd. Překlad František Novotný. Praha: Oikoymenh, 2003, 540 s. ISBN 80-729-8066-1.

PLATÓN. *Platonovy listy ; Přeložil František Novotný*. František Nový. Praha: Česká akademie věd a umění, 1928, 86 s.

POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřátelé*. 1. vyd. Překlad Miloš Calda. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994, 354 s. Oikoymenh. ISBN 80-852-4153-6.

STRAUSS, Leo. *Obec a člověk*. Vyd. 1. Překlad Michal Mocek. Praha: Oikoymenh, 2007, 255 s. ISBN 978-807-2981-168.

5 RESUMÉ

In my thesis called "Political thinking of Platon and Sokrates" I would like to point out their human being and historical contemporary context. It directly influenced formation of their political opinions where the most important was the opposition to democracy. Then I deal with Platos' masterpiece „The Apology“. I reproduce the process and work with the question of the legitimacy of an action, a process and a condemnation. And whether Socrates failed as a philosopher in the process of convincing his innocence. Further in thesis I process dialogue „The Republic“ where we can find significant Platons' ideas. In this book he is concerned with the question of justice, describes the emergence of the state and ideal constitution which leads to the justice of the community and souls of human beings living in. He presents aristocracy as an ideal form of governmental organization with the philosopher who was raised to rule as the head. In contrast with that, democracy is almost the worst form of leading, Tyrantid the very worst way. I also deal with Poppers' analogy with Plato's political program to totalitarianism.